

Yenicami

Y. Mimar ALI SAIM ÜLGEN

İstanbulun semasını hududlandırın tepelere birer şehir tacı olarak kurulmuş, şahane Türk âbidelerine bir istisna teşkil eden Yenicami, şehirlinin her gün yakından gördüğü bir mimari eserdir. İstanbulun en işlek yerinde mevki almış olan bu Türk şaheseri civarının kalabalığı dolayısıyla şehrin imarı arasında ön plânda kıymet ve ehemmiyet kazanmıştır.

Dikkate şayan uslûb ile mimarî tarihimize büyük mevkii olan cami, çok orijinal plâni ve fevkalâde tezyinatıyla tanınmış kasr ve türbe, devrinin en güzel eserlerinden sebül, Mısırçarşısı adıyla anılan Kapalıçarşı, herkesin malûmudur. Yalnız bugün mevcut olmayan mektebi sıbyan, Darülcürre, deniz cephesini çerçevelemekte ve Bizans tarihinin yadigarlarından Vasiliüs burcuna dayanmakta iken son asırda yıkılan sur şeklindeki dış avlu duvarları ve kapıları dükkanlar gibi müstemilâtı ihtiva eyleyen ve geniş bir saha işgal eden binalarla tamamlanan Yenicami külliyesi; ilim adamlarımız arasında epey münakaşayı mucip olmuş bir mimarî manzûmedir.

Tarihin seyri esnasında bir çok namlarla tanınmış olan Yenicami [1] İstanbulun en mühim âbidelerinden biridir. Türk mimarisinin şerefli mazisi, Yenicami gibi çok şirin ve nefis bir mimarî eseri dünya medeniyetine hediye etmekle ne kadar iftihar etse yeridir. Türk san'atçıları bediî duygularını, gününün ruhi ve içtimâî halini Yenicamida çok kuvvetli ve güzel bir surette yaşatmışlardır. Türk san'at kudreti, burada devrinin his ve temayüllerini pek belîğ bir tarzda ifade edebilmiştir. Eğri fatihinin geniş ülkesiyle mütenasip bir saha kaplayan hey'etin, ihmale uğramış millet gibi tamamlanmadan bir köşede bîkes bırakılması dahi tarihin akışı itibarıyla dikkate şayandır. O devirde Devletin itibarını Köprülüler nasıl kur-

tarmışlar ise bu âbidenin yeniden canlanmasına da yine onlar vesile olmuşlardır. Bu âbidede kahraman, şa'şaalı ve kudretli devirlerin hasretini çeken gün görmüş asil bir çehre mevcuttur. Yalnız Osmanlı Devletinin içten içe sukutunu hazırlayan saikler gibi bunda da klâsik nizamların zayıfladığı sezilmektedir. Eb'âdının büyüklüğü, endamının mevzu-niyetine rağmen kubbesi nizamından fazla yükselmiş, Türk mimarisinde azamet ve kuvvet ifade eden ehramiyeti, Süleymaniyedeki kudretini biraz kaybetmiştir. Bu âbidede teferrüat da Kanunî asrının eserlerinden çok daha mebzuldür. Bundan da anlaşılacağı üzere Yenicami, devrini bütün hususiyetleriyle ifade etmeğe kadir bir âbidedir. Bugün yapılan imar hareketlerinde bu san'at hazinesinin kudret ve kıymetine hâle vermemeğe dikkat etmek borcumuzdur. Bilhassa tamirlerde çok dikkatli ve müteyakkız bulunmamız lâzımdır. Bu eserin herkesin gözü önünde bulunmasına rağmen hakkıyla tanınmadığı son yıllarda civarının tanzimi esnasında zuhur eden dedikodulardan da anlaşıldığından Yenicami hey'etinin geçirdiği tarihî hâdiseleri, mimarî hususiyetleri bir yazıda toplamağı faydalı ve lüzumlu buldum ve bu vesile ile Yenicami hakkındaki yazı vücade geldi.

Tarihî bakış

XVI nci asrın sonunda İstanbulun birçok semtleri Türkün san'at kudretini ifade eden âbidelerle ziynetlenmiş ve şehir tamamen Türk çehresini iktisap etmişti. Yalnız, şehrin bazı noktaları Yahudi ve Hıristiyanlarla meskûn idi. Bu sırada Murad III. öldü ve oğlu Mehmed III. tahta cülûs etti. Sarı Selim'den itibaren sarayda kadın nüfuzu hâkim olmağa başlamıştı. Mehmed III. tahta geçince Valide sultan namile Safiye sultan (Venedikli Bafa) bütün hüküm ve nüfuzu eline almıştı. Siyasî işlere bile müdahale ediyordu. Hediye ve rüşvetler-

[1] Evliya Çelebi seyahatnamesi, c. 1, s. 302 -

le mühim bir servet toplayan Safiye sultanın kudret ve nüfuzu arttıkça hayrat ve hasanat ile şerefini yükseltmek arzuları da kuvvetlendi ve bir cami inşasına karar verdi. Bu caminin inşası için Bahçekapısı civarı seçildi. Bu tarihte Bahçekapısı civarı, gümrüğe ve limana yakınlığı dolayısıyla bir ticaret nımtakası, oldukça sıkışık, pis bir Yahudi ve Hıristiyan mahallesi idi.

Camiin inşaat hududu içinde bir kilise ve bir sinagog vardı. İstimlak edilecek evlere iki misli bedel verilmesi ve sinagog ile kilisenin yerine harap iki mabedin tamiri kararlaştırıldı. Camiinin temelleri atılmak üzere mimarlığa ser mimaranı âlem Davud ağa [2], Nazırlığa Hadım Hasan Paşa, mutemetliğe Kasım Voyvoda tayin olundu. İstimlak canasında haksızlıklar yapıldı. Bir takım halk paralarını alamadılar. Bunun üzerine bina emini azil ve yerine Dergâhı âli kapıcılarından Kara Mehmed Ağa tayin olundu [3]. Törende vüzeraya ve ulema cümlesi hazır bulundular. Camiinin temeli 10 Muharrem 1006 (1597) de atıldı. Camiinin inşaat sahası çok münhat ve dolma bir arazi olduğundan temel çukurlarında su

[2] Ser Mimarını Hassa Davud Ağa Sinanın yetiştirmelerindendir. Koca mimar Sinanın esliğinde bismat yaptığı eserlere adını hâketirmek mahzarıyetine nail olan yegâne usta bir mimardı. Mimar Davud kadar Sinan Mektebi-ne sadık kimse olmadığını koca Östadın 1588 de hayata gözlerini kapadığını sonra yapılan inşaatın anlayabılırız. Davud, Sinanın muakkibi olmuştur. Böyle olmakla beraber Sinanın hayatında mimar Davudun karakter kazandığı ve kendisinin de Östadı kadar kuvvetli bir san'atkar olduğu his olunur. Kendisi Has bahçedeki mimarî mektebinden yetişmiş, Sinanın âmeli ve nazari derslerinden istifade etmiş, 1575 de su yolu nasırı sıfatıyla resmen Sinanla beraber çalışmaya başlamıştı, 1582 de su yolu nazırlığından ayrılmış ve 1588 de Mimar Sinanın vefatı üzerine başmimar tayin edilmiştir. En mühim eserleri Çarşamba Kızlarapan Mehmed Ağa Camii M. 1583 - H. 993, Sarayburnunda Sinan paşa köşkü M. 1588 - H. 997 Sepetçiler Köşkü, Çarşıkapıda Sinan Paşa Medresesi ve Türbesidir. Davud Ağaya atfedilen daha bir çok eserler vardır. Kendisinin vebadan öldüğü tarihlere mukayyet ise de *Hadikat-ül-Cevami* nam eserin 198 inci sahifesinde su-1 İtikad töhmetle Vefa meydanında katolunmuş olduğu da zikredilmektedir. Fakat düğürülen tarih 1028. K olup vebâ hastalığı ise 1007 - 1598 de zuhur ederek Davud Ağa o tarihte vefat etmiştir. Bu mevzu tarihçelerimizce incelenmeğe değer.

[3] Ahmed Refik'in makale ve eserlerinde tafsili ettiği bu sullatimal vak'alarında medhalde olanların arasında farklar zuhur etmektedir. Bu hususta bir hataya düşerek mazur görmemiş rica olunur

çıkmağa başladı. Selânikkiye göre «sahili bahirde dağ eteği mahal olmakla leylü nehar tulumbarlarla değirmen döndürecek kadar mebzul su boşaltılıyordu. Bu müşkül karşısında mimarı zaman Davut Ağa vüzeraya lebi deryada böyle düğvar azimülbünyane temel bırakılmamıştır, acip eseri hâs olup nümunei devran olacaktır» diyerek Mimar Sinanın Büyük çekmece köprüsünde yaptığı gibi büyük kazıklar çakdırıp bunların başlarını kurşun kuşaklarla birleştirerek binanın temel taşlarını bu tabanlara oturttu, ve hususî bir radye vücuda getirdi. Bugün dahi bütün Haliç sahilleri çökmekte iken bu muazzam eserin bir çok zelzelelerle ve haricî tesirler de dahil olduğu halde hiçbir ârızaya uğramamış bulunması temellerinin salâbet ve mükemmeliyetine delildir.

Ahmed Refik (*Türk Mimarları*) ve (*Âlimler ve San'atkarlar*) adlı eserinde [1] Davud Ağa'nın hayatı ve inşaatı hakkında mufassal malûmat vermektedir. Ahmed Refik'e göre Davud Ağa, Camiinin inşaatına büyük bir faaliyetle devam etti. Rodostan taşları getirildi. Mutemed Kasım Ağa her ne olursa olsun muhasebesini vardı. Nihayet bina bir ziraa kadar çıktı. Hısar kulesi üzerine minare yeri tayin edildi. Minare bir şerefe çıkmca Ramazanda kandiller yakıldı. Eminönünde iki de han yapıldı. Hayrat için cami civarına sular getirildi. Caminin inşaatı daha bitmeden medreselerinde ders verecek hocalar çoktan tayin edilmişti. (Müderresliği yüz akçe ile Sarıgezzade Mustafa Efendi ifa edecekti). Bu cümlelere bakılırsa Safiye sultan'ın emrile Davud Ağa tarafından inşasına başlanılan camiinin müstemilâtı arasında medreseler de mevcut idi. Sonraları Turhan Hatice sultan tarafından bu inşaat programının tamamen değiştirildiği ve medreselerin hazfedildiği anlaşılıyor. Temel atma merasiminden sekiz ay sonra Ramazanda bina emini Mehmed Ağa'nın da yolsuzluğu meydana çıktı. Bina emini Kara Mehmed Ağa Hıristiyanların yeni bir kilise yapmalarına müsaade etmiş, fakat evlerin istimlak bedellerini vermemişti.

[4] Ahmed Refik, *Türk Mimarları*, İstanbul, 1937, s. 31, Ahmed Refik, *Âlimler ve San'atkarlar*, İstanbul, 1924, s. 70.

Kara Mehmed Ağa'nın azli üzerine bina eminliğine Kapıcılar Kethüdası Nasuh Ağa tayin edildi.

O sırada İstanbulda zuhur eden taunun . veba - kurbanlarından biri de Sermimararı Alem Davud Ağa oldu. Bunun üzerine su yolu nazırı Mimar Dalgıç Ahmed Çavuş Mimarlığa ve caminin inşaatına memur edildi, (1007-1598). 1012 (1603) de Mehmed III. ün vefatı ve onu takiben Valide Safiye Sultan'ın ölümü binanın yarım kalmasına sebep oldu. Bina ilk pencere taklarına kadar yükselmişti. Aradan yıllar geçti. Yahudi evleri yine bu civarı kapladı; etraf mezbelelik halini aldı. 1071 (1660) da zuhur eden büyük yangın İstanbul halkını ızdırab ve sefalet içinde bırakmıştı. Bu yangın Bahçekapı civarını harap etti ve Yenicamii de hasara uğrattı. İstanbul halkına yardım için yangın yerlerini dolaşan Mehmed IV. ün validesi Turhan Sultan, bu caminin yarım bırakılmış duvarlarına rastladı. O sıralarda Valide Sultan bir cami inşa etmek tasavvurunda idi. Hattâ kendisine zelzeleden harap olan *Cerrah Mehmed Paşa Camii*'nin tamirini bile tavsiye etmişlerdi. Turhan Valide Sultanın bu tasavvurunu bilen Mimar Mustafa Ağa veziri âzama Cerrahpaşa camii yerine Yahudi mahalleleri arasında kalmış olan bu âbideyi kurtarmanın daha hayırlı olduğunu söyledi. Valide Sultan razı oldu. ve helâl malından beş bin kese ifraz ile binasına, icariye ve müsakkafat olmak üzere çift çarşı ve bir türbe ve bir darülkurra ve bir mektep ve iki kapılarında birer sebilhane ve deriyaya nazır bir âli kasır dahi yapılmak emrolundu [5]. Ve şuru edilerek adını Adliye koydu [6]. Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa-

[5] *Evlîya Çelebi seyahatname* c. I, s. 302 - 303. Evliya Çelebi bu cami evvelce Fatih'in validesi tarafından on Mısır hâsinesini sarfolunarak taklarına kadar yapılmış iken banisiye merhumun vuku vefatına mebnî o samandanberi harap ve natamam kâlip Zulmiye isimle şöhet bulmuştu diyor.

[6] Fındıklılı silâhdar Mehmed Ağa. *Zeyli fezleke*.

Sultan Mehmed hanı râol validesi Hatice Turhan sultanın hicri 1073 tarihli vakfiyesinden (Harameyn vakfiye defteri numara 11, sahife 112 - 135) bazı parçaları aşağıya alıyoruz. Bu parçaların binanın tarihî bakımından ehemmiyetli olduğu görülecektir.

Şehri ferid-üd-dür-ü Mahmiyye-ü Kostantinyyede müradı fuadı hüsn itiyatları üzere camilerif binasına mütehammil ve mabedi lâtif inşasına kabli mahalli vasi ve mekânî mürtelî olup tazyiki müslimîn ve tacerî müminine hod rizaları mümteni olmağın bu niyyeti hâlestatülazimetleri suretpezir olmağın müddeti medide te'hir olunmuşdu elhaletühazihî hicretü nebeviyye aleyhi efdaluttahiyyenin bin yet-

nın zeyli fezleke namı diğer *Silâhdar Tarihi*'nde çok mufassal malûmat bulmaktayız.

H. 1071 (1660) 25 Zilkade tarihinde, yani inşaatın durdurulmasından 59 sene sonra duvarlardan bir sıra taş sökölerek yapıyı yeniden başlandı. Mimarlığına ser mimarı hâssa Mustafa Ağa, bina eminliğine Elhac

miş sall hayır meali evahirinde iradeti kâminel cebbar ber fahvayt inne fı zalike leibreten illüli absar ıshari kuvvet ve ikhtâr edip hezar hanuman ve dudımanı ihrakı binna ve meşiyeti ezeliyyet fallı muhtar bermucebi yükalibüleyle vennehar şebitari nari şererbar ile tabdar ve ruzi pür envarı dudü duhani siyah ile müteğayyırül asar edip biemrüllâhi taalâ bilkülliye mahallâti yahuda ateşî kahri illâhi ile zilruzeber ve ol cemaati dahâlet intımanın büyü ve me'vaları te'siri nâirel gazabı mevlâ ile manendi haküster olup yahudi haneleri herbiri bir ategde- deli pürşerer ve eadlı dını Muhammedî olan cuhudi sermedidin mekân ve makarri misali ka'ri sakar olmağla Feemmellezine feseku fema ve İleyhimünnâr naası l'cas muhtassının sırrı aşkâr ve münkirânı va'düvald için veylün ilikâfirine min azabın sedidi tehvil ve teğdidi zahir ve bedid olup ka'tan ol mahalde binadan eser ve eseri bina itlakına seza hâcer ve mederden maada nesne kalmayup büyüti ulıyyeilezinin esası efalesüsafılın beraber ve ol çayı- gâhe göre hakisiyahî pakize yer oldukça ol mahbubei mehdi ismet hasretleri bilâ imhal ve ve te'hir mes- ture-ı sitade zamirleri olan niyyeti binayı cemilşerifi kuveden fitle getirmeğe tedbir eyleyip arsal mu- terikanın bazını esmani galye ile istira ve bastı ahariye bedel muzaafeten mahalli ahârde arsa ha- liye tefviziye erbabını irza etmek ile binayı camil- şerife kâfiye arsal vafire ve vafiyeye havzal tasarruf- larına vasile ve tahtın milkiyetlerine dahile olduk- ta kadimül'eyyamdan bu zeman gelince mahalli ashabi şerrüfesat ve makarri erbabi hilâf ve inad olan mevazil hazreti rabbül, İbaddan istianet ve ist- imdat ile meskeni ehil iman ve salâh ve me'menî erbabi fevzül felâh eyleyup icrayı şıarı islâm ve ilâyi kelimel tevhidü zilcelâli vel'ikram için hasbeten ill- lâhi taalâ ve taleben bîşefâati resulihilmücteba nazir-i beyt-i mamure bir camilükudsi lâminunur bina- sına hükmi mutâi hikmetmedar ve fermanı vaci- bül'ittiba maslahatçüsarıları sadır olmakla ol mev- züşerifi bülend ve mevkiî latifi dilpeşend üze bir camil fahir ve bahrişesna bina ve inşa olundu ki camil cemil muhassinat ve mecmal mecmu mü- zeyyat olup kubbe ve çardıv ve harem ile mi- rali harimi beytilillâhi muhterem ve mehasini evza ve evzai adlâında manendi kâbetullah aziz ve mü- kerrem derun ve birunu ki mülevven ve mevzuñın mermer ve sumaki sütunler ile meşundur göya meramud-ı (*) hobmanzarı makamı kıyamda kal- im ve her kemeri gerdun peykeri rukude daim ve mihrab ve minberi keenne tahiyetnin bir âbid ve kürsü safa mazhari makamı teğhüttüde bir şeyhi zahit ve fersî zıba nakel arşı alâ muvacehesinde şacit mümasilî mümesselâti eflâki hadra olan ki- babil münifeleri istinare ve istidarede bikusur ve müşabihî miyleyni ahdareyni batha olan minaret şerifelerinin şerefeleri nurun alâ nur şadravani nu- muneî havzikevser ve abirevani müthavati ruhef- zaye beraberdir ve bâhâi sâhal safa mesahal camil satıunurde bir türbel refiatürürütbe ve bir kubbel mercuvülükurbe bina ve sikrolunan türbel rahmet- masır ve künbedi illiyinmesir cenbinde ebnal sebili irva için bir sebilhaneli alâ dahi inşa ve sibyanî ehil islâm zevil abal ve i'ytam talim ve ifhami kur'ani azimli vacibütekrimî vettazim için bir mek- teli hadüthününan hîbedel ve bir mekeshî refiş- sani müstahsenüamel ki tenari Kur'ânî azim-ile- sâne ariyane ve gayeti behcetü behade bibehane idi bina eyledi.

(*) Bu kelîmetin meramud değil mermeramud olası methuzdur.

İbrahim Ağa tayin edilmişti. Nihayet bina H. 1074 (1663) de tamamlandı.

Rasit, tarihinde [7] *camii şerif ve tür-bei lâtif ve sebil ve saire müstemilâtının hitamına dek emrû binasına sarfolunan üç bin seksen kese olmak üzere Valide Sultan Kethüdası Mustafa Efendi kendulere nakil ve tahkik ettiği tarih sahibi vezir Tevkii Abdi Paşa merhum tasrih ve tebyin etmiştir; diyor. 1074 senesi Rebiülahırının beşinci günü mevlid okunup cuma namazı kılınarak açılma merasimi yapıldı. Bu törende Valide Sultan, Mehmed IV. ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile bütün vüzerâ ve ulema hazır bulundular. Turhan Sultan, oğlundan başlayarak bütün davetlilere kıymetli hediyeler dağıttı. Bütün devlet erkânı da en müzeyyen, pahalı halı ve avizelerle camii donattılar. Evliya Çelebi meşhur seyyahatnamesinde [8] Vandal da kendi tarafından yazılan *Marquis de Nointel Seyahatnamesi*'nde hayranlıklarını ifade ediyorlar.*

Yenicaminin inşaatından 17 yıl sonra yapılmış gravürlerle süslenmiş olan *Grelot seyyahatnamesi*'nde bu âbideyi bütün tafsilâtiyle görmekteyiz. Grelot, eserindeki gravürde, Yenicami, Hünkâr mahfeli, Mısırçarşısı bilhassa denize nazır dış avlu duvarları ve merdivenli kapı calibi dikkattir. Eski kayıtlara tamamen tevafuk eden bu cephe XIX uncu asrın ikinci yarısına kadar baki idi. Son asırda buradaki ticarethanelerin çoğalmas ve dış avluyu dahi istilâ etmesi üzerine dış avlu duvarı yıkıldı ve böylece Gömleklî burc (Vasilius Kulesi) üzerine inşa edilmiş olan Yenicami kasrı dahi yüksek binalar arasında mahsur kaldı.

İşte o tarihten itibaren ki Yenicami civarının bütün hususiyeti zail oldu. Yenicaminin arka duvarlarının da tecavüze uğrıyarak bugünkü vaziyete düştüğü anlaşılmaktadır. Bugün Osmanlı bankasının bulunduğu mahalde eskiden bir duvar ile bir avlu kapısı vardı. İş Bankasının yerinde ise eski darülkurra mevcuddu. Darülkurranın garbındaki kapının üstünde bir mektebi sıbyan inşa edilmişti. Bu kapı ve mektep yıkılarak soğanın ağzı türbelerin yanına kadar uzatıldı. Darülkurranın şark cenahında bugün dahi

dikkatle seyrettiğimiz güzel ve muazzam bir sebil vardır. Bu sebil 30 yıl önceye kadar müteaddit ticarethanelerle çevrilmişti. Takriben 30 yıl evvel bu ticarethanelerden Mehpare (Hüsni İntihap) mağazasının yangını neticesinde sebilin de saçak ve ön cephesi, dahili çinileri tamamen harap olmuş ve Osman Hamdi Bey merhumun himmeti ile dikkatle restore ettirilerek hey'eti umumiyeye zarar verilmemiştir [9]. Yenicami avlusundaki dükkânlar hakkında 1281 Hicrî tarihli kayıtları ve bunların hedmi için o tarihte yazılmış bir raporun suretini aşağıya ilâveyi lüzumlu buluyoruz [10].

[9] Tamiri çok muvaffak olmuş bir eserdir. Memleketimizde her zaman iyi usta ve meraklı san'atkârların bulunabileceğine güzel bir delildir.

[10] Yenicami avlusu dahilinde bulunan salaş ve dükkânların fesih ve tesviyesle avlunun tahliye ve tathiri tasavvuru üzerine mukaddeme hazineden tayin olunan memurlar marifetile mezkûr dükkânların senetleri toplatılmış ve muhterik olup kârgir olarak inşasına mübâzeret olunmuş olan dükkânlar dahi tatil ettirilmiş ise de olvakittenberu iktilâzâsı lera olunamıyarak kalmış olduğuna ve salîfüzükir muhterik dükkânların inşasına ruhsat verilmesini ashâbi istidadan hâli olmadıklarına ve mezkûr avlunun sureti tahliyesi takarrur ettikçe bunlara müasade gösterilmesi dahi mümkün olamayacağına binaen bu maddenin sūr'atı tesviyesine lüzum göründüğünden mezkû avlunun hâli hazirile hey'eti asliyesinin ve şu iki hal ve hey'etin arasında tasavvur olunan sureti tesviyenin başka başka haritaleri tanzim ve elyevm avlu derununda mevcut olan senetli dükkânların bir kit'a cetveli dahi terkim ettirilerek manzuri illi vekâletpenahilceri buyurulmak üzere takdim kilindi birer rakamı işareti olunan hâli hazır haritasında gösterildiği vechile numara vazolunan mahaller senetle tasarruf olunan dükkânlar olup bunlardan cetveli mezkûrun zirinde muharrer olduğu üzere icareli vahidelu dokuz ve icareteyn suretiyle dört adet ki cem'an on üç adet dükkân elyevm mütevellî temessükâtile tasarruf olunmakta bulunmuş ve kezaik icareli vahidelu kırk altı ve icareteyn ile otuz dokuz adet ki cem'an seksen beş adet dükkân dahi mütevellî temessükâtile tasarruf olunup fakat muahheren ferağ ve inkialleri vukulle hazineden dahi tahliye ve tasdik olunmuş olduğu anlaşıldığına ve bunların mukaddeme hilâfi ser. ve usul olarak mütevellî temessükâtile tasarruf olunup olması cihetle kayıtları bitterkin kâmtlen fesih ve hedim ettirilmesi lıycabı halden görünüyör ise de nasılsa mukaddeme olsuretile lıycar olunarak ekserisi hazineden dahi tasdik edilmiş ve elden ele geçmiş olduğuna binaen şimdî terkini kayıtları tarafına gidiir ise ahar mahal gösterilmedikçe ashabinin iskâtı kabil olamayacağı ve öyle münasip mahal bulunması kabil olup olmayacağı dahi meçhul bulunduğu misillu hâli hazirile ibkasi dahi münasip olmadığı ve yalnız ayak altında ve avlunun ortasında bulunanların kaldırılarak divar kenardakilerin hey'eti sabikalarile ibkasi takdirdinde dahi matlup olan hüsni tesviye ve intizam hasil olamayacağı cihetlerle mezkûr haritalardan üç rakamı vaz olunan haritada gösterildiği vechile işbu dükkânlardan salaşların külliyyen kaldırılması beraber senetlilerden dahi orta yerlere tesaduf edenlerin kenarlarda bulunan boş mahallere nakli ve kenarlarda mevcut bulunanların dahi bir hey'eti muntazamada katı ve tesviyesle inşalarına ruhsat verilerek ve bunların arasında kaşan ve hâli bulunan mahallin dahi vakfı tarafından icareli vahide

[7] *Tarihî Rasîd*, c. 1, s. 109.

[8] *Evliya Çelebi*, c. 1, s. 303 - 304.

Yenicami ve civarı hakkında araştırmalar

Yenicaminin bulunduğu mahalle bugün Eminönü denilmektedir. Eskiden surlarla muhat olan bu sahanın harice bazı kapıları vardı ve bugün deniz ile cami arasında bulunan geniş saha tamamen deniz ile kaplı idi. Yalnız Bizansın Marmara surlarının önünde ufak bir kara parçası, belki de ticarî bir mın-taka olan bu mahalde bir dış sur yolu ve ufak bir düzlük bulunuyordu.

Yenicaminin eski gravürlere göre sur dahilinde inşa edildiği ve vakfiye kayıtlarından da sur kapılarının gece kapanıp gündüz açıldığı anlaşılmaktadır. Bugün tamamen ortadan kalkmış bulunan bu surlardan yalnız Yenicami Hümkâr kasrını taşıyan kule kalmıştır. Bu civarda surlara açılmış olan kapılar şunlardır:

İle ıycar olunmak üzere müceddeden mümkün olduğu miktarda dükkânlar yaptırılarak tesviyesi sureti münasip gibi görünmüş ise de olveçhile veyahut sureti aharla tesviyesi hakkında ne veçhile emrû iradei alıyyel vekâletpenahi müteallik buyurulur ise infası mantuki münifine müsarraat olunacağı muhata ilmi âsefane ıyduğini evkafı hümayun nazırı utu-fetlu İsmail Hakkı Beyefendi hazretleri takrir et-megin ticaret nezareti celilesile bilimuhabere gerek fesih olunacak ve gerek yeniden yaptırılacak dükkânların inşaatı ebniye nizamına tevfiğ ettirilmeğe üzere ber mantuki takrir ıyfaıyı muktazasının canibi nezareti evkafı hümayuna havalesi meclisi vâlâda tensip olunarak iradei senıyyel cenabi mülûkâne dahi olmerkezde müteallik buyurmakla mantuki âlisi üzere ıktızasının ıcrasına himmet buyurular deyu bin iki yüz yetmiş dokuz senesi zilhiccenin on yedinci günü tarihinde vaki senel mezkûr mayısın yirmi ikinci günü tarihile nazırı mumalleyh beyefendi hazretlerine hitaben şâdir olan fermânîli mucobince ıktızası ilâma himmet buyurulmak üzere canibi teftişe ledelhavale savbi şer'i enverden tayin ve ırsal olunan kâtip Hüseyin Hamdi efendi camilerifî mezkûr havlisine varup bu hususa mukadde-ma nafia nezareti celilesi tarafından memur mühendis İbrahim efendi ile ledelmuayene mühendisi mumalleyh marifetile resmolunan haritaya ve salaş ve dekâkini mezkûrenin celp olunan senedatına tat-bikan kâtipi mumalleyh mahallinde tahdit ve tahrir ve meclisi şer'a bade'l'inha mahkemeli mezburda tanzim kilinan merbut defterde muharrer ve mürak-kam olduğu veçhile mezkûr avluda kâin ashabi ta-raflarından birriza bedmolunan ve bundan akdem muhterik olan salaş ve dekâkin yerleri nafia nezare-ti celilesi marifetile tarla şeklinde tutularak asha-bina irae ve ebniye nizamına tevfiğinan mecmuu gör-der buçuk zira kaddinde ve sureti muntazamada kâr-gir olarak inşa olunan ve sıralarında ve haricinde ve türbe ve salre tahtında kadimden kârgir olarak mebnî olan ve dekâkin ve mağazaların mevaki ve numara ve hudut ve zira ve maa zamayim icare-leri gösterilmiş ve dekâkin ve mağaza mezkûre ca-milerif havlisi dahilinde bulunduğuna mebnî şer-aiti haseneye tevfiğinan ashabi yedilerine tebdilen ve müceddeden temessükât itası ıycabi maslahattan bu-lunmuş olmağla bu suretde ashabi ve temessükü bul-durilup görülemeyenleri zuhurlerinde istida ile tes-viyel ıycabına bakılmak ve şeraiti sırasile temessük verilmek üzere ol makuleler şimdilik bittevekkuf ah-zolunan temessükâtî mezkûre canibi vakıfta battalda

Camiin ve mahfilin şarkında Bahçekapısı (Porta Neorion), Bahçekapısından Emin-önüne dönülecek noktada Yenicamiin önünde sahile açılan ufak kapı Çıfıtıkapısı (Porta Ebraika) [11] ve Mısırcarşısının cümle ka-pısı civarındaki Balıkpazarı (Porta Perama-tis) kapıları varmış. Eski haritalar Yenicami-in inşa edildiği mahalde Sent Antuvan ma-nastırı namıyla ufak bir mâbed gösteriyorlar. Bu manastır Venediklilerin mukavelelerinde zikrolunmaktadır ve kanaatimizce şehrin Ka-tolıklere mahsus mâbedlerinden biridir. Bu inşaat sahası içinde isimlâk edilen bir sina-gog ile bir kilisenin mevcudiyeti tarihlerce tesbit edilmiş olduğundan, Sent Antuvan ma-nastırının bu kayıtlarda ismi zikredilmeyen kilise olduğu anlaşılır. Sinagog binası ise bugün dahi mevcuttur.

hifzolunarak camilerifî mezkûr avlusunda kâin ma-gaza ve dekâkini mezkûreyi tebaal müslime ve gayri müslimeden mutasarrifleri kemakân mutasarrif-lar olup fevt olduklarında evlâtlarına adıyen intialk etmek ve mutasarriflerinden ferağ mürat eyledikle-rinde islâmdan talibine ferağ edüp tebaal gayri müslimeye ferağı icra olunmamak ve bilâvelet fevt olanların mahlul olan dükkânları kimesneye ıycar olunmayup canibi vakfı şeriften zabıt ve icarele va-hide ile ıycar olunmak ve dekâkin ve mağaza mezkûre mutasarrifleri vakten minel evkat dekâkini mezkûre fevklarına oda ve tahtlarına bodrum ıuşa ve hafır etmemek ve hafı ve celi inşa ve hafreden olur ise hedim ve fesih ve imlâ olunmak ve dekâkin ve mağaza mezkûre mutasarrifleri kenduleri bey-tutet etmeyüp aherini dahi ettirmemek üzere ni-zame rabtile nizami mezkûr şeraitinin ve merbut defteri mezkûrde mürakkam olan hudut ve zira ve maa zam icarelerinin dercile mutasarrifleri yedle-rine müceddeden başka başka temessük ita kilın-mak için evkaf muhasebesine kaydile ıcrayı ıycabi zımında senedat ve sair lâzimgelen mahallere ilmuhaberelerinin taastiri ıktıza eylediği evkafı hüma-yun müfettişi faziletli esseyyit Mehmet Kadri efendi hazretleri dahi ilâm etmegin ıktızası ledessual iş-bu ilâm bilbaretiha evkaf muhasebesine kaydile ca-milerifî mezkûr havlisinde kâin mağaza ve dekâ-kinden ashabi ve temessükü buldurulup görülemeyenleri zuhurlerinde istida ile tesviyel ıycabına ba-kılmak üzere ol makuleler şimdilik bittevkif maad-sasının ahzolunan temessükâtî canibi vakıfta bat-talda hıfız ile ilâmi mezkûrde muharrer nizam şer-aiti ve merbut defterde mürakkam hudut ve zira ve maa zam icarelerinin derc olunarak mutasarrifleri yedlerine tebdilen ve müceddeden başka başka temessük itası için vakfı tarafına ve zam olunan icare-leri senevi her kaç kurusa balığ olur ise bin iki yüz seksen bir senesi muharremi ıptidasından iti-baren vakfı müşarun ıleyharın icareli kadimesi se-net kalemine zam olunmak üzere tahsilât ve keyfiyet malûm olmak ve ılerde ıycabi icra olunmak için va-ridat ve mahlulat odalarile nafia nezareti celilesi ebniye meclisine lâzimgelen ilmuhaberelerinin tahrir ve itası ıktıza eylediği derkâr olundukta ilmuhaber-leri yazıla deyu ferman buyurmagın mucebile kay-dolunup diğer ilmuhaberleri verilmeğe keyfiyet malûm olmak için varidat defterlerine dahi işbu ilmuhaber verildi. Selhi ca. (Cemaziyelevvel). 1281

[11] Evtiya Çelebi, C. 1, S. 102 ye göre bu ka-puya Şuhud kapaşı da denir.

Bu yapı Ege lokantası namıyla bugün Arpacılar camii ile Hünkâr kasrı arasında halâ kal'a duvarına mülâsik kâgir bir binadır. Bu binanın müteaddit mihrapları olup üstü mütekati' tonozla kaplanmıştı. Ortadaki iki ayak üzerine oturan bu tonozlar, bina plânının şibhimünharif oluşundan dolayı gayrimuntazamdır [12].

Arpacılar ve Hidayet camilerinin arası ve Bahçekapısının önü evvelce odun (Hatep) ve şehrin her nevi zahirelerinin indirildiği bir iskele imiş. Buraya yakın Gümrükhane mevcud olup Fatih devrinde inşa edilmiş iki mes-cid de varmış. Bugün bunlar yerlerini yeni binalara terketmişlerdir.

Bu mntakaya Eminönü tâbiri de rüsumat, ihtisap Ağa veya Emininin önü ve onun bulunduğu yerden ileri gelme gerektir.

Çiftkapısı bazı eserlerde Sent Antuvan kapısı adıyla de gösterilmektedir. Buraya Bondelmontinin haritasında (Porta Piscaria) namı verilmiştir.

Porta Ebraiki, Balıkpazarı kapısı ile de karıştırılmaktadır. Yenicami inşa edildikten sonra, Mısırçarşısının denize nazır cümlekapısı önünde büyükce bir meydan bırakılmak kaygusuyla kale duvarlarının kısmen yıktırıldığı Grelonun eserindeki resimden sarahatle anlaşılıyor. Biz de vaziyet plânında bu hususiyeti göz önünde tutduk.

Porta Peramatis, o devirde Galata ile İstanbul arasındaki köprübaşı idi. Galataya gidecekler Perama denilen yerden kayıklara binerler ve karşı yakaya geçerlerdi. İstanbulun ilk ticaret merkezi de burası olduğundan şehircilik tarihi bakımından şehrin sitesi olması hasebiyle en ehemmiyetli bir mevki idi.

Yenicami heyetinin evsafı ve mimari

izahı

İlk şekli, yeni ilâveler ve farkları

Yenicami diğer bahislerde de izah edildiği veçhile cami, mahfil, çeşme, sebil, darülkurra, mektebi sıbyan, türbe, çarşı ve külliye haricinde birçok dükkânlardan müteşekkildi. Sonraları darülkurra tamamen münderris olduğu gibi bir muvakkithane, yeni bir türbe ile dükkânlar ilâve olunmuş, caminin deniz cephesini kaplayan kal'a ve dış avlu du-

varları son asırda Belediye tarafından yıktırılmıştır.

İnşa tarihindeki şekli ile canlandırdığımız vaziyet plânı üzerinden ilk yapısını ve hududlarını tetkik edelim:

Yenicami külliyesinin vaziyeti mütenazır plânlı olmadığı gibi binaların cihetleri de arazinin nivelemanına ve arsasının şekline, uygun olarak başka başka seçilmiştir. Şehircilik bakımından ayrıca tetkiki lâzımgelen bu şeklin üzerinde durmayacağız.

Yalnız şurasını da söylemek lâzımgelir ki bu hey'et sirkülasyon ve binaların birbirleriyle olan münasebetleri bakımından hiç de muğlak görünmez. Haliç surlarının son noktasına doğru Vasiliyus burcuna muttasıl olan duvarların hemen dahilinde, külliyenin şimalinde cami bulunmaktadır. Arsanın şark köşesinde bulunan hünkâr kasrı, Vasiliyus burcu ile camiye istinad etmekte ve büyük kemeri, altından gelip geçene yol vermektedir. Hünkâr kasrının tahtırayan kapısı önünde kal'a duvarları ile darülkurra ve sebil arasında şibhimünharif bir avlu mevcud imiş. Avlunun Bahçekapısı yüzüne kapısı ve pencereleli bir ihata duvarı varmış. Bu duvarlar ve hünkâr kasrının duvarlarına dayanan sur, son asırda yıkdırılmış ve o mntaka bugünkü vaziyetini almış - vaziyet plânına bakınız - Bahçekapısı, yani Porta Neoriyon bugünkü Taş Han ile caddenin yerinde ve Melekgirmez sokağı yerine yapılan Hidayet camii, bu kapının dışarısına tesadüf etmekte imiş. Bu hale göre bugünkü cadde ve tramvay yolunun Bahçekapısı pilonlarıyla Arpacılar camii arasından geçmekte olduğu anlaşılıyor.

Deniz kenarındaki sahil, üç asırdanberi dolduğundan bugünkü antrepoların ve rıhtımın inşası kabil olabilmıştır.

Yenicami sebili büyük bir çeşme ile sebül kısmından müteşekkildir. Avlunun cenup köşesinde de bir suterazisi vardır. Darülkurranın bugün yerinde İş Bankası mevcuddur. Binasının ne şekilde olduğunu maaleessüf tesbit edemedik. Darülkurranın yanında büyük bir kapı ve üstünde de mektebi sıbyan varmış. Caddenin açılması gayesiyle bu orijinal kısım hedmolunmuş. Bu binanın ve kapının genişliğini türbenin bugünkü mevcud olan bahçe duvarındaki inşaî farkdan anlıyoruz.

[12] Fatih devrinde İstanbul, MİMAR Aİİ SAIM ÜLGEN, 1939; İstanbul.

Türbe etrafı pencereleli duvarlarla ihata olunmuş bir bahçe içindedir ve biraz daha cenupta Mısırçarşısı L şeklindeki plânı ile Yenicami külliyesinin bütün cenup ve garbını çerçeveler. Camiin şimali garbisinde, yani Balıkpazarı istikametinde bir dış avlu kapısı ile bir çeşme ve sürun nihayet bulunduğu noktaya yaslanmış halâları vardı. Bütün bunlar Yenicami meydanının tanzimi sırasında o civardaki dükkânlarla beraber yıkılmıştır.

Yenicami hey'etinin hariçle temasını temin eden dört tane esas kapısı vardır. Bu kapılardan biri şimali şark tarafındaki sūra açılmış merdivenli kapıdır. Bu kapı yüksekte kaldığından - sahil ile cami dış avlusu arasındaki seviye farkı yüzünden - iki cihetten merdivenlerle çıkılırdı. Merdivenlerin ortasında klâsik bir çeşme vardı. 60 - 70 yıl önce bu kapı ve surlar yıkılmıştır. 1855 de çekilmiş çok eski bir fotoğrafide kal'a duvarları ve merdivenli kapı ile çeşme görülmektedir.

Yenicami :

Mimar Sinan'ın Şehzade camiinde kullandığı plânın daha teferrüatlı şekli olan Yenicami plânı, ortada büyük bir kubbeyi tutan dört ayak ile cenahlarda dört yarım kubbeden müteşekkildir. Murabba bir sahaya kaplayan bu merkezî kubbe ile dört yarım kubbenin köşelerinde kalan boşluklar ufak tam kubbelerle örtülmüştür. Yalnız avlu cihetinde mevcut olan alt ve üst galerinin ilâvesiyle bina müstatili bir şekil almıştır. Şimalişark ve cenubugarb uzun cephelerinde haricen ve dahilen ufak sütunlara istinad ettirilmiş galeriler ve maksureler vardır. Haricî galerilerin binanın mimarisi üzerinde büyük rolleri vardır. Bunların sayesinde merkezî kubbenin canibi itme kuvvetlerini karşılayan istinad ayaklarının çıkıntısı hiss olunmamakta ve bu plastrların şakuli ağırlıklarla galerilerin ufki boşlukları ve gölgeleri müvazene temin etmektedirler.

Cami münhat bir yerde tesis edildiği için oldukça yüksek bir subasmanın üstüne inşa olunmuştur. Bu kaideye merdivenlerle çıkılmakta ve cümle kapılarından içeri girilmektedir. Camiin plânı mihrab aksına göre mütenazır ise de kısımlar ve dehili merdivenlerde bu tenazur yokdur. Mâbed, diğerlerinde olduğu gibi bir iç harim ve şadırvan avlusundan ibarettir. Şadırvan avlusuna iç avlu

da diyebiliriz. Bu avlu murabba bir saha kaplamaktadır ve her dil'de 6 direkten, 20 direk vardır. Bu direkler 24 kubbeyi tutmakta ve etrafı direkli ve kubbeli ortası boş, revaklı bir meydan teşkil etmektedir. Döşemesi tamamen mermer olan bu avlunun ortasında gayet musanna sekiz köşeli istalâktitli başlıklara ve kemerlere istinad eden kubbeli bir şadırvan vardır. İç avludan, gayet nefis istalâktitlerle süslenmiş cümle kapısını geçerek içeri girersek camiin dört ayak (pilpaye) üzerine oturmuş büyük kubbesini ve insanda sonsuzluk ifade eden kavsinin altında kademeleşerek onu tutan yarım kubbeleri ve tali kemerleri görürüz.

Büyük tam ve yarım kubbelerin istinad ettiği çifte merkezli dört Türk kemeri, dört adet haçvari pilpayeye dayanmıştır. Cümle kapısının önündeki iç galeri ise 8, 12, 16 dilili mudalla ayaklara oturmakta ve nizamından biraz yayvan Türk kemerleri galeriyi esas harimden kısmen ayırmaktadır. Yan ve arka galerilere cenahlardaki istinad duvarları içindeki merdivenlerden çıkılmaktadır. Camiin üçer şerefeli gayet mevzun iki minaresi olup, camii şadırvan avlusundan ayıran büyük cümle kapısı duvarının iki nihayetine inşa edilmiştir.

Camiin tam ve yarım kubbeleri kemerlerden sonra istalâktitli bir silmeyi müteakib inşa edilmişlerdir. Bu şekilde geniş ve müzeyyen silme hiç bir camide tatbik edilmemiştir.

Bu âbidede klâsik nizamların biraz zayıfladığını ve bu yüzden kubbenin biraz daha sivri inşa edildiğini söylemiştik; bu hal dahilinde, esas kemerlerde ve yarım kubbelerde de vardır. Buna mukabil beher yarım kubbeyi tutan üçer kemer hiçbir âbidemizde o zamana kadar tatbik mevki bulmamış sepet kulplu kemerlere müşabih basık müdevver şekillidir. Fakat binanın nisbetlerinde fena tesir yapmamakta ise de hoş bir şey de değildir. Bunlardan köşelere tesadüf edenler, yarım kubbelerin altında birer tromp vazifesi görmektedir.

Camiin haricî görünüşü Süleymaniyye nazaran, biraz daha sivri ehramî şekli çok mevzun ve âhenkdardır. Büyük kubbe yarım kubbelere, onlar da daha küçük kubbe ve kemerlere istinad etmektedir. Pilpayelerin üstünde sekiz köşeli mudalla plânlı ve dilimli

kubbelerle örtülmüş ağırlık kuleleri vardır. İstinad ayakları üzerinde kademeleşerek alçalan ağırlıklar da sekiz köşeli inşa edilmişlerdir. Binanın dahilinde ve yan cephelerinde haricen ve dahilen iki kat galeriler ve maksureler mevcut olduğundan bahsetmiştik. Bu maksure ve galerilerin sütunları arasındaki mesafeler bir büyük açıklıklı kemeri müteakip bir ufak açıklık gelmek üzere tertip edilmiş olup, bu dahi pek az rastlanan güzel bir hususiyettir. Üst galerilerde ise direklerin arasındaki açıklıklar birdir. Hünkâr mahfilinin altında maksurelerin istinad ettikleri direklerden başka 2 adet somaki mermer sütun vardır ki Girid muharebesi ganaiminden alınarak buraya konulmuştur [13]. Renkleri kırmızımsı sarıdır. Oldukça makbul parçalarıdır. Yenicamiin mihrabının iki tarafında mevcut balıksırtı sütunceler çok güzel işlenmişlerdir. Yalnız mihrabın eb'adını çok şakuli ve yüksek gösterdiklerinden yerlerinde fazla bir şey hissini vermektedir.

Yeni camiin dahilinde çiniler Sultanahmeddekiler kadar mebzuldür. Yalnız bu çiniler 16 ıncı asırda yapılmış olan fevkalâde parçalarla kıyas olunmamalıdır. Mühassıslarca bu çini panolarının hususî surette ismarlanmamış oldukları kanaati kuvvetlidir. Yalnız hünkâr mahfilindekiler hususiyetleri olan fevkalâde parçalarıdır. Camiin zemin katı ile maksure katı duvarları ilk katın istalâktitli silmelerine kadar çini ile kaplanmıştır. Bu çinilerin renkleri açık ve koyu mavi beyaz ve az miktarda yeşildir. Mihrab duvarındaki pencere içi yan duvarlarında yine aynı çiniler mevcut ise de bir kısmı dökülmüş ve yerlerine kırmızı renk bulunan çini levhalar eklenmiştir.

Bu panolarda karanfil, gül ve nar çiçeğine müşabih çiçekler ile servi, stilize olmuş yaprak ve vazo şekilleri kullanılmıştır.

Haçvari pilpayelerin köşelerine muttasıl dairevî çini sütunlar yapılmıştır. Caminin mihrabı pek müzeyyen değilse de minber fevkalâde bir parçadır. Minber kapısının üstündeki taç tezyinatın uçları yanlara kıvrılmıştır.

[13] Lûgatî tarihiye ve coğrafîye. Cilt 7, Sahife 249.

Minberin cenahlarındaki müselleşi panolar renkli mermerden yapılmış ve beyaz mermerle kakılmış bir nevi mozaik sularla çevrilmiştir. Ortaları dairevî ve rozas şeklinde çok ince kafes şebekedir. Mihrabın üstünde ve yanlarında bulunan üç alçı pencere de çok nefis ve ince işlenmiştir. Minberin sağında ve bunların mukabilindeki 6 alçı pencere de dikkatle korunmağa lâyık kıymettedir. Diğer pencerelerin emsali camların renkleri müstesna yapılabılır. Hünkâr mahfilinde de bu cins tepe camları ve içliklerden bir kaç tane daha vardır [14]

Camiin ortasındaki müezzin mahfili de etrafı şebekeli, klâsik, güzel bir eserdir. Haricî ve dahilî sütunların bir kısmı sekiz köşelidir ve bu cins sütun Sinan devrinde pek az kullanılmıştır.

Camiin avizelerini Evliya Çelebi pek methetmekte ise de bugünküler musanna' değildirler [15]. Camiin hariminin ve şadırvan avlusunun üçer kapıları vardır. Bunların ikisi canibî, diğerleri ise mihraba karşı olan kapılardır.

Hünkâr kasrı :

Yenicaminin şark köşesinde şevli kemerin üstündeki köşk ile, camiin dahilindeki mahfel birbirine önü üç direkli bir galeri ile bağlanmıştır. Bu galeriye aşağıdaki merasım kapsından bir merdivenle çıkılır. Bu galeriden camiin içindeki murabba mahfil kısmına girilirse burada fevkalâde nefis iki ufak mihrab ile çok güzel mermer ve çini işçiliği temaşa edilir. Bu mahfilin üstünü camiin şark köşesindeki ufak tam kubbe örtmektedir. Kubbenin tezyinatı yağlıboya ile yapılmış olup, avrupaîdir. Her nedense Yenicamiin büyük tamirlerde bu kısmı ihmal edilmiştir. Mahfilin, cami dahiline bakan mermer parmaklığı pek nefis bir eserdir. Pencere tavanları da rosas ve tezyinatla süslenmiştir. Haricî galerinin duvarları da çok güzel çinilerle kaplanmıştır. Gerek köşke girilen gerek aşağıdan çıkan merdivenliğin kapıları tamamen

[14] - Saladin - Manuel d'art Musulman, tome I, Pages 530 - 553. Saladin bu eserinde Yeni camii tafsil ve izah etmekte. Bilhassa tezyinatı, çinileri ve camları üzerinde durmaktadır ki bir Avrupalının ehemmiyet verdiği bu mevzular bilhessa tetkika şayandır.

[15] Yeni cami hakkında fazla malûmat almak için muhakkak Evliya Çelebiye müracaat lazımdır.

sedefle işlenmiştir. Köşke ufak bir kapıdan girilir ve bir antişambrdan sonra esas hole geçilir. Bu hol çok geniş bir koridora bağlanmıştır. Bu koridorun şimal cephesinde yani Halicin manzarasına açık tarafa Valide Sultanın oturma, yatak odası ve bir helâ mahalli konulmuştur. Köşeye tesadüf eden oda fevkalâde bir rüyeti haizdir. Bir taraftan Boğaziçi, Beylerbeyine kadar görünmekte; diğer tarafda Galata ve Haliç sırtları uzanmaktadır.

Koridorun şark kısmında meyilli bir tahtravan yolu vardır ki Bahçekapının yanında açılan büyük kapıdan buraya çıkılır. Bu meyilli yol sırtını Gömlekle kuleye dayamakta ve burada kaim zaviyeye yakın bir kıvrım yapan, sur duvarlarına istinad etmektedir.

Gömlekle kulenin içi dolu olduğundan üstü o tarihten itibaren bahçe olarak kullanılmıştır. Bu mahfilin en mühim hususiyeti plânının, alçı pencerelerinin, çinilerinin, tezyinatı ve inşaatının çok orijinal oluşundadır.

Bu köşkte iki çini ocak vardır. Köşedeki çıkmalı salonda tavan, ahşap kubbe şeklinde inşa olunmuştur. Bugün ahşap kapıların süğelerinde eski asil tezyinatın izleri görülüyor. Yalnız bu bina çok haraptır. Bir an evvel tamiri ve bir müze olarak açılması temeni olunur. Binanın cepheleri ve saçakları da ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

Yenicami sebilli ve çeşmesi :

Bahçekapısında nihayet bulan sokağın üstünde iken bugün İş Bankası ve Osmanlı Bankaları ile ticarethaneler arasında; camiiin hariminden uzak kalmıştır.

Bu bina büyük hazneli bir çeşme ile dışarı doğru taşık sebül kısmından müteşekkildir. Avlusunun köşesinde de bir su terazisi vardır. Çeşmenin hazinesi ve sebilin üstünü, yanlardan iki buçuk metre kadar saçak olarak harice taşan kurşun kapalı bir çatı örtmektedir. Saçaklar demir eliböğründelerle altdan tahkim olunmuştur. Çeşme klâsik ve yalaktır. Üstünde kitabe mevcuttur. Sebilin plânı müstatildir. Sebil çıkmasının üstü dahilen kubbe olarak inşa olunmuştur. Sebilin içerisinde çeşme ve dolaplar vardır. Binanın harici görünüşü mütevazi ve sade güzeldir. Parmaklıkları üç sebül penceresi vardır. Bu pencerelerin üstlerindeki kemerler basık olup

istalâktil başlıklı sütüncelere oturtulmuştur. Sebilhanenin dışarıda ve içeride mermerden yapılmış sebül tezgâhı vardır. Dahilen duvarları çini kaplanmıştır. Yalnız 30 yıl evvel önce gördüğü yangından sonra bu çini tezyinatı diğer kısımlar gibi usta eller tarafından yeniden restore edilmiştir.

Darülkurra :

Bugün temelleri İş Bankasının altında kaldığı için hiçbir emareye rastlayamadık. Yalnız bu binanın bu kadar çabuk münderis oluşuna bakılırsa üstünde kârğir kubbe bulunmadığı ve pek fazla itina ile inşa edilmiş olduğu tahmin edilebilir.

Mektebi sıbyan :

Darülkurra ile Türbe bahçeleri arasında bulunan büyük bir kapının üstünde imiş. Son asırda bu sokağı açmak gayesiyle yıkılmıştır (Resme bakınız). Sofa, halâ ve bir ders-haneden ibaret olduğu mervidir.

Valide Sultan türbesi :

Sultanahmed camii ittisalindeki türbeye benzer. Plânı murabba olup cenubu garbiye doğru bir çıkıntısı vardır. Bugün bu çıkıntının pencerelerinden, sonradan yapılan diğer türbeye girilmektedir. Türbenin murabbai plânı üstüne büyük ve yüksek bir kubbe oturtulmuş; köşeler tromp şeklinde tali yarım kubbelerle örtülmüştür. Duvarların etrafı iki metre irtifata kadar çini ile kaplanmıştır. Çini panoların yukarısında traz şeklinde âyetler yazılmıştır. Duvarların üstünde ve kubbedeki tezyinat XVII inci asırdan kalmadır. İçeride pek çok sanduka vardır. Bunların başlıcaları Hatice Valide Sultan, IV üncü Mehmed, III üncü Osman, II inci Mustafa, III üncü Ahmed, I inci Mahmud, Saliha Sultan, Hatice Sultan ile Süleyman, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Mehmed ve Mehmed İsa, Selim, Numan, Seyfeddin, Abdülmelik, İbrahim, Murad, Selim adlı şehzadelerin medfenleridir. Bunlardan başka türbe haricinde de kabirler vardır. Bütün bu mezarlar büyük bir hazire teşkil etmektedirler.

Türbenin önünde iki cenahlı duvarla kapalı ve önü iki direkli üç kubbeli kısımdan III üncü Ahmed tarafından Lâle devrinde inşa ettirilmiş olan güzel bir kütüphaneye geçilmektedir. Bu kütüphanenin kapısının iç tarafında 1137 tarihi ve kitabe vardır. Tezyi-

natı o devirden kalmadır. Bu bina sonradan eklenme olmakla beraber yerine uygun düşmüştür, hemen hemen yabancılığı hissolunmaz.

Mısırçarşısı :

Yenicami hey'etinin cenubugarbisinde iki kollu bir binadır. Dört esas kapısı vardır. Şarka doğru uzanan kolun ortasında biri harice, diğeri camiin arkasındaki büyük avluya olmak üzere iki kapı daha açılmaktadır. Şark kolunda iki sıra üzerine 23 erden 46, diğerrinde ise 18 erden 36 eyvan ve arkalarında odalar bulunmaktadır.

Ufak kolun garp cephesinde ve haricte 18 bap dükkân ise hesaptan ayrıdır. Bu iki kolun köşe kısmında yollar haçvari birleşmektedir. İki kapının cenahlarında 6 eyvan ve höcre daha mevcuttur. Buna göre dahilde cem'an 88 eyvanlı dükkân ve höcre olduğu anlaşılır. Çarşının cümle kapılarından üçünün önünde revaklar vardır. Ortadaki koridorların üstü kemerli ve tonozludur. Odalar ve dükkânların mühim bir kısmı kubbeli ve diğerrleri tonozludur. Çarşının iki kolunun başlarındaki kapı revaklarının üstüne kubbeli odalar inşa olunmuştur. Bu odalara çarşı medhallerinden merdîvenlerle çıkılmaktadır. Şark kolunun nihayetinde de harici beş dükkân vardır. Çarşının şimal kolu cümle kapısının iç yüzünde birbirlerine mütenazır ve cenup kapısı üstündeki kitabe 1074 tarihlidir.

Mısırçarşısının şimal kolundan dışarı çıkıldığı zaman karşımızda çami avlusuna girilen bir kapı ile bir çeşme görülür. Yenicami meydanı açılırken bu duvar, kapı ve çeşme ile ittisalindeki halâlar yıktırılmıştır. Grelo'nun gravüründe buradaki kal'a duvarına bitişik ahşap dükkânlar görülmektedir. Yenicami vakfiyesinde çarşının şimaligarbi cephesindeki dükkânlar mukabelesinde bir fırın ile bazı gelirlerin mevkufat olarak kaydedildiğine şahid oluyoruz.

Yenicami vakfiyesindeki dikkate şayan hususiyetler

Yenicami vakfiyesi Süleymaniye kütüphanesinde mahfuz ciltli, müzehheb nefis bir vesikadır. Tarihi 1037 dür. Sultan Mehmed hanı rabi validesi Hatice Turhan Sultan tarafından yapılmıştır. Vakfiyde şahidler arasında veziriâzam hazreti Ahmed Paşa İbnilmer-

hum Köprülü Mahmed Paşa (Fazil Ahmed Paşa), vüzeradan Yusuf Paşa, Koyun Mustafa Paşa, Kaplan Mustafa Paşa ve İbrahim Paşanın imzaları vardır.

Vakıflar umum müdürlüğü vakıf kayıtlarının (11) No. lu haremeyn vakfiye defterinin 112 inci sahifesinden 175 inci sahifesine kadar bu vakfiye hakkında izahat vardır.

Bu kayıtlara göre Yenicamiin tamirci, anbarcı, camcı ve saire ile bunların şakirtleri ve harem ve çarşı kapıcıları ve mutahhirleri hakkındaki fıkralar içtimaî hayatımız bakımından çok enteresan ve mevzuumuzla alakalı bulduğumuz için aşağıya naklediyoruz. Bu izahattan o günkü telâkkilerimiz ve san'ata verdiğimiz kıymet anlaşılacaktır ve buna başka bir şey ilâveye lüzum yoktur.

«..... ve bir salih ve afif ve mü'mini nazif emanet ve diyanet ile meşhur ve cümle cihatı mamur kimesne anbarcı olup kenduye teslim olunan eşyayı hıfz ve hırsaset etmede sây ve dikkat eyleyüp mevzunatı vezn ile ve madudatı ad' ile lâzım geldikçe sarf eyliye ve vazifei yevmiyesi on akçe ola ve bir emin ve müstakim ve hizmeti lâzimesine mukim kimesne kâtibi anbar olup anbara dahil ve harici bicümletihim defter eyleye ve vazifei yevmiyesi on akçe ola ve üç nefer kârdanı hoşnihad-vesmaat-i tamir ve termimde üstad kimesneler meremacılar olup termimi lâzım olanı bilâ terahi velâtehir marifeti mütevellî ile termim ve tamir eyleyeler ve ücreti yevmiyeleri altışar akçe ola ve bir kimesne dahi kâtibi meremmatıyan olup termime harc-ü-sarf olunan meblâğı hak ve adli üzere ketbedip hizmeti lâzimesin edaya sây ve dikkat eyliye ve vazifei yevmiyesi on akçe ola ve dört nefer san'atlarında üstad ve emini lâyıkulitimad kimesnelerin biri perdecı olup camii şerif ve türbei vacibüşşerifin kapılarına talik olunan perdeler tecdit veya termime muhtaç oldukta mahsul-i evkaftan harcı görülüp tecdid ve termim eyleye ve biri dahi kurşuncu olup ebniye mebnıye-i mezbure ve evkafı mebnıyei mezkûrede kurşun ameli lâzım oldukta tevekkuf ve tesvif ve taksir-ü-tevkif etmeyüp tamir eyleye ve biri dahi camcı olup gerek camii ve mektephane ve gerek türbe ve sebilhanenin camıları termime muhtaç oldukça tehavün ve

tekâsül ve tesamüh ve tesahül eylemeyüp tamir ve termimini tekml ve tetmim eyleye ve biri dahi taşçı olup senktraşlığa müteallik olan yerler noksan pezir oldukça tekml eyleye ve zikrolunan dört nefer kimesnelerin her biri yevmi altışar akçe vazifeye mutasarrif olalar, ve iki nefer emin ve emanetleri zahir ve su yolculuğunda mahir kimesneler su yolcuları olup imareti mamurei mezkûreye gelen su yollarını daima yoklayıp islâha muhtaç olan yerlerini islâh etmekte kusur ve termimi lâzım gelen mahallerini termimde fütür etmiyeler, ve her birisi sekiz akçe vazifeye mutasarrif ola ve iki nefer talim ve tealüme kabil ve salâh ve islâha mail şakirdleri olup termimde anlara muavenet ve teallümü san'at üzere muvazabet eyleyeler ve ücreti yevmiyeleri ikişer akçe ola ve takdiri rabbani ve kazayı asümanî muktezasınca her üstadın biri vefat etmekle veya tebdil olunmakla mahlûl olsa san'atında terakki edip akranına faik ve üstad olmağa lâyık olan şakirdanın yerine geçip bir ahar taallüme kabil kimesne yevmi iki akçe ile ol şakird yerine geçe ve iki nefer istihdama kabil ve sezavar ve hizmeti lâzimesine kaim ve üstüvar kimesneler harem kapıcıları olup âdeti marufi mahude ve kaidei mukarrerei malûme üzere alâtarikilmünavebe harem kapılarına bade eda-i salâtılışâ takfil edip badehu vakti fecirde giru açıp hizmeti muayyeneleri kemayenbagi eda ettikten sonra vazifei yevmiyeleri sekizer akçe ola ve iki nefer mü'mini müteayyinüssalâh ve müte deyini mütebeyyinül felâh hıfz ve harasette nazirleri nadir, ve hizmeti lâzimesini kemayenbagi kadir kimesneler çarşı kapıcıları olup münavebe tarikile geleni ve gideni görüp gözedüp çarşı kapılarını akşam kapayıp ve sabah namazında giru açıp cidditam ve sa'y-i malâkelâm edip kat'an bir ferdin ve asla bir şahsın

kalil ve kesir ve celil ve hakim nesnesi zayi olmamak babında gayette ihtiyat ve ikdam ve nihayette ihtiraz ve ihtimam ideler ve ücreti yevmiyeleri sekizer akçe ola ve bir menü def'a kadir ve emanet ve diyaneti zahir kimesne kal'a kapıcısı olup kal'anın ebvabı sairesi açılıp ve kapandığı vakitte bunu dahi açup ve kapayup vaktinden evvel açup ve kapamaktan ve bir tarik ile hiyanetten ihtiraz eyleye ve vazifei yevmiyesi on akçe ola ve altı nefer tendürüst ve çabukdest kimesnelerin ikisi ferraşı suk olup tarikai mahude üzere hergün çarşının içini silip süpürüp ve dört neferi dahi kenifler ferraşı olup bitarikilmünavebe hergün hizmeti mahudelerine müdâvime ve emr-i tanzif ve tathirde kaime olup asla taksir ve tekâsül ve kat'a tehavün ve tesahül itmeyeler ve ücreti yevmiyeleri sekizer akçe ola ve bir sahiih ten ve kavi beden kimesne mezbelekeş olup harem-i kebirde ve sukda cem olan mezbele ve künasiyeyi kaldırıp mutad olan mevvaize döke ve vazifei yevmiyesi on akçe ola...»

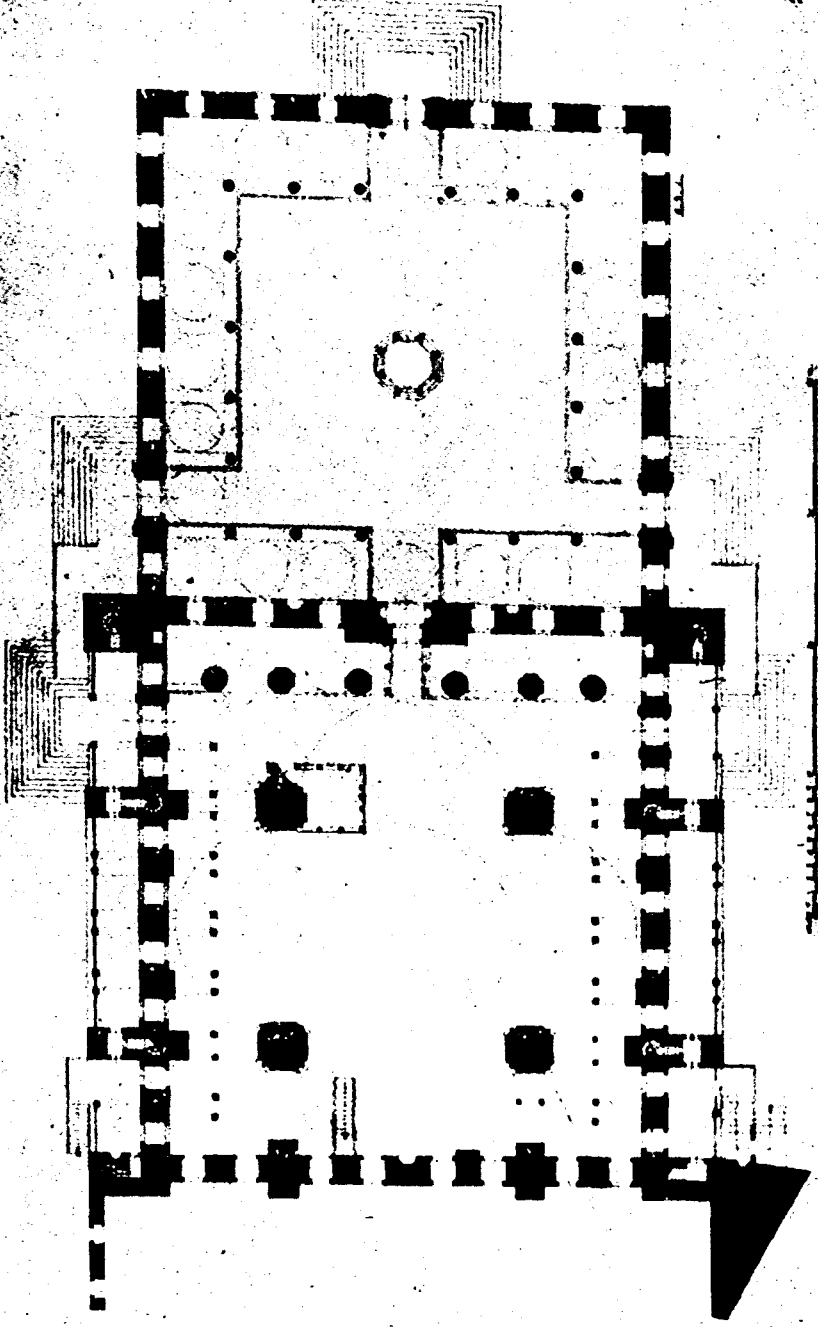
Bu vakfiyode de görüldüğü üzere gerek mahfil, gerek çarşı sonradan ilâve olunmuş ek binalar değildir. Bu eseri hayra İstanbulda mevkufat olarak tayin edilen binalar hakkında da mufassal izahat vardır. [16]

[16] Dersaadet mevkufatı.

Camiîşerif kurbünde Balıkpazarı ka. muttasıl bir bab börekçi fırını ve mukabelesini dört bab dükkân ve zikrolunan kemerli dükkânlar mukabelesinde tahmîs kahve için iki bab fırın ve sahalarında kahve için iki bab fırın ve sahalarında kahve (dak) olmağı için dibekler vazolunup çöyle şart eyiediler ki... ve yine kemer dükkânlar mukabelesinde Mehmed Çelebi namı müsteccir tasarrufunda olan bihesabı şatrançlı yüz altmış iki zira arsa haliye ve ana karib mahalde camcı başı Mehmed Çelebinin tasarrufunda olan bihesabı mezbur yüz altmış iki zira arsa ve sakabaşı Mustafa ağa tasarrufunda olan bihesabı mezbur dört yüz altmış üç zira arsa.

Bundan başka Mahmud paşada 2 arsa, Azaplar mahallesinde bir arsa, Rumelide, Yenişehirde vakıf bir çok köyler: İlaâhîrî,

İSTANBUL YENİCAMİ PLANI.

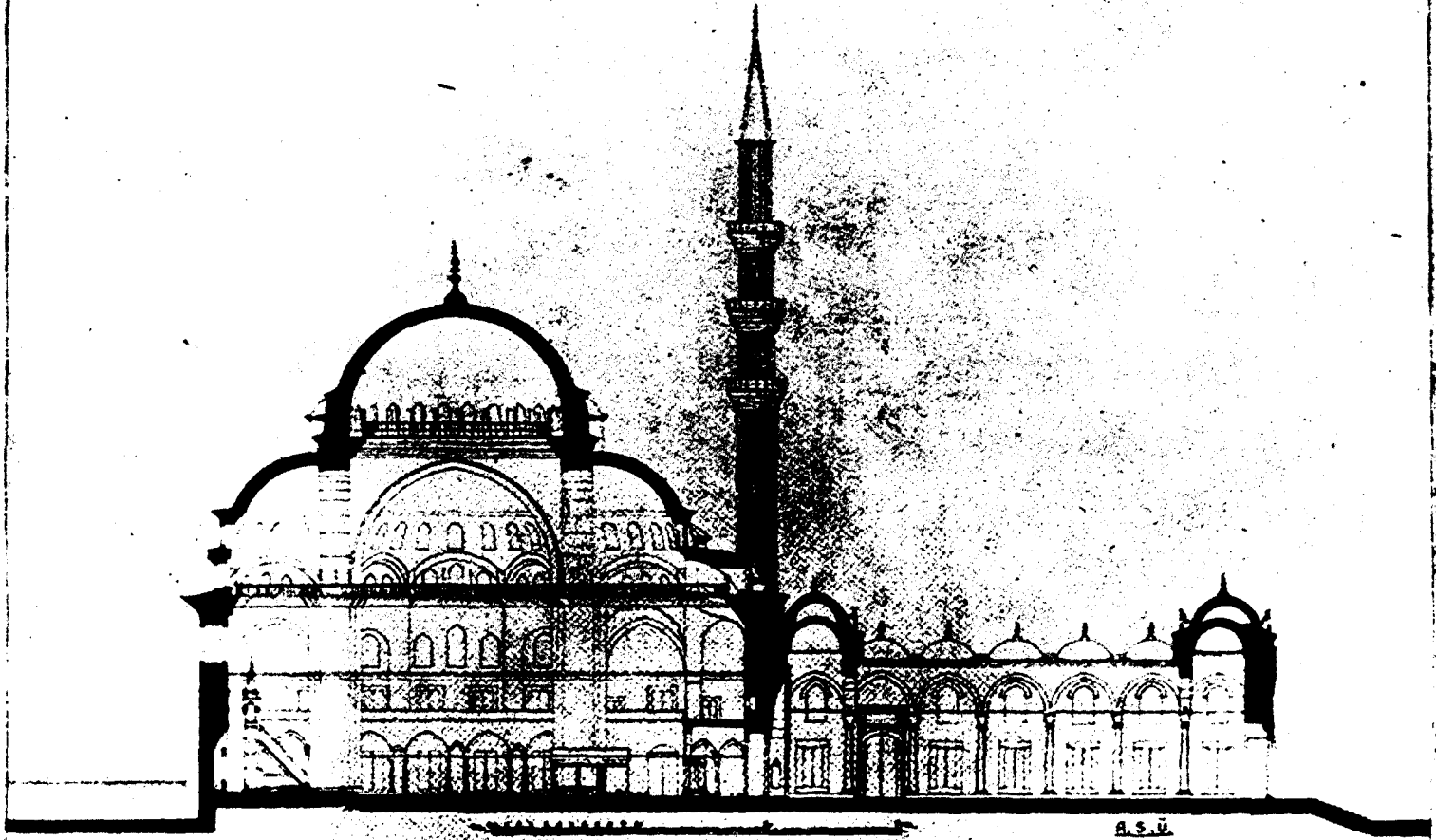

Y. MİMAR ALİ SAİM ÜLGEN

1 — Yeni Cami Planı.

(Y. Mimar Ali Saim Ülgen)

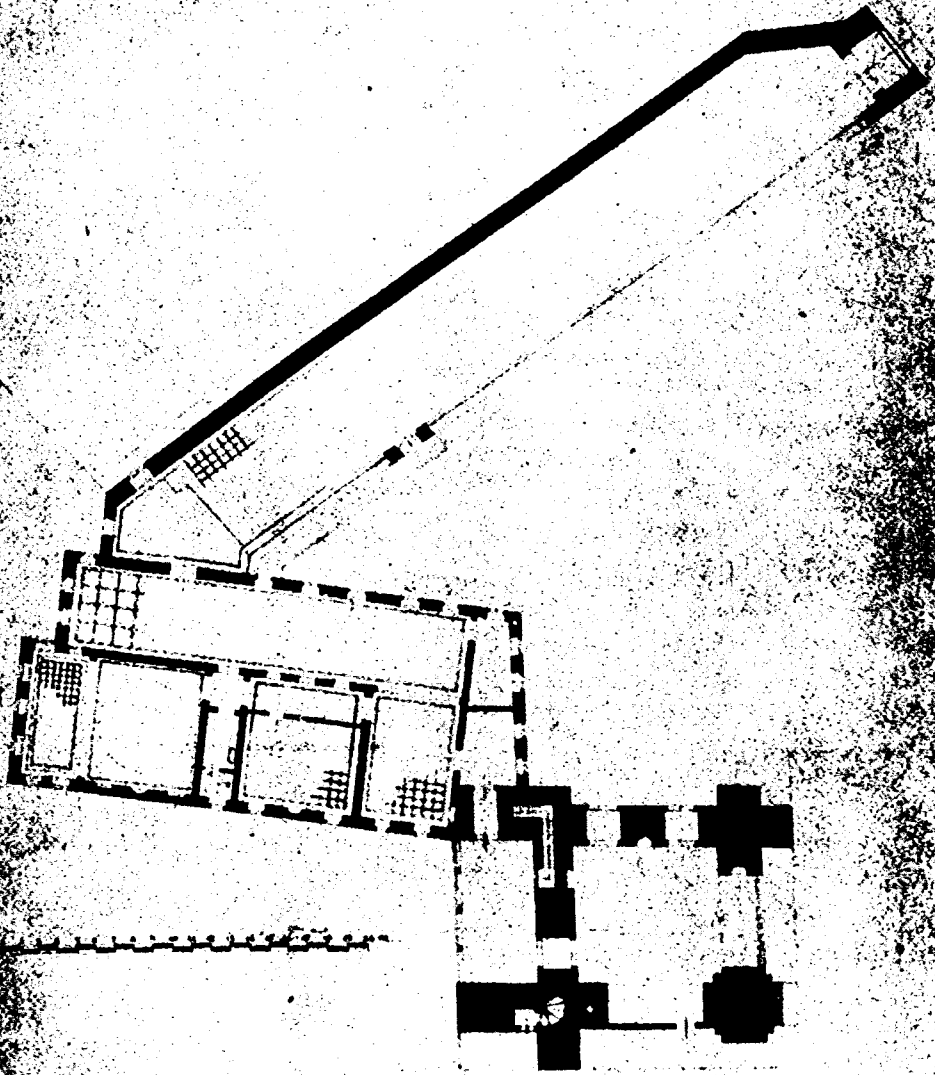
İSTANBUL YENİCAMİ KESİMİ —

2 — Yenıcamı maktarı

(Y. Mimar Ali Saim Ülgün)

YENİCAMI HÜNKAR KASRI

YENİCAMI HÜNKAR KASRI - 1941

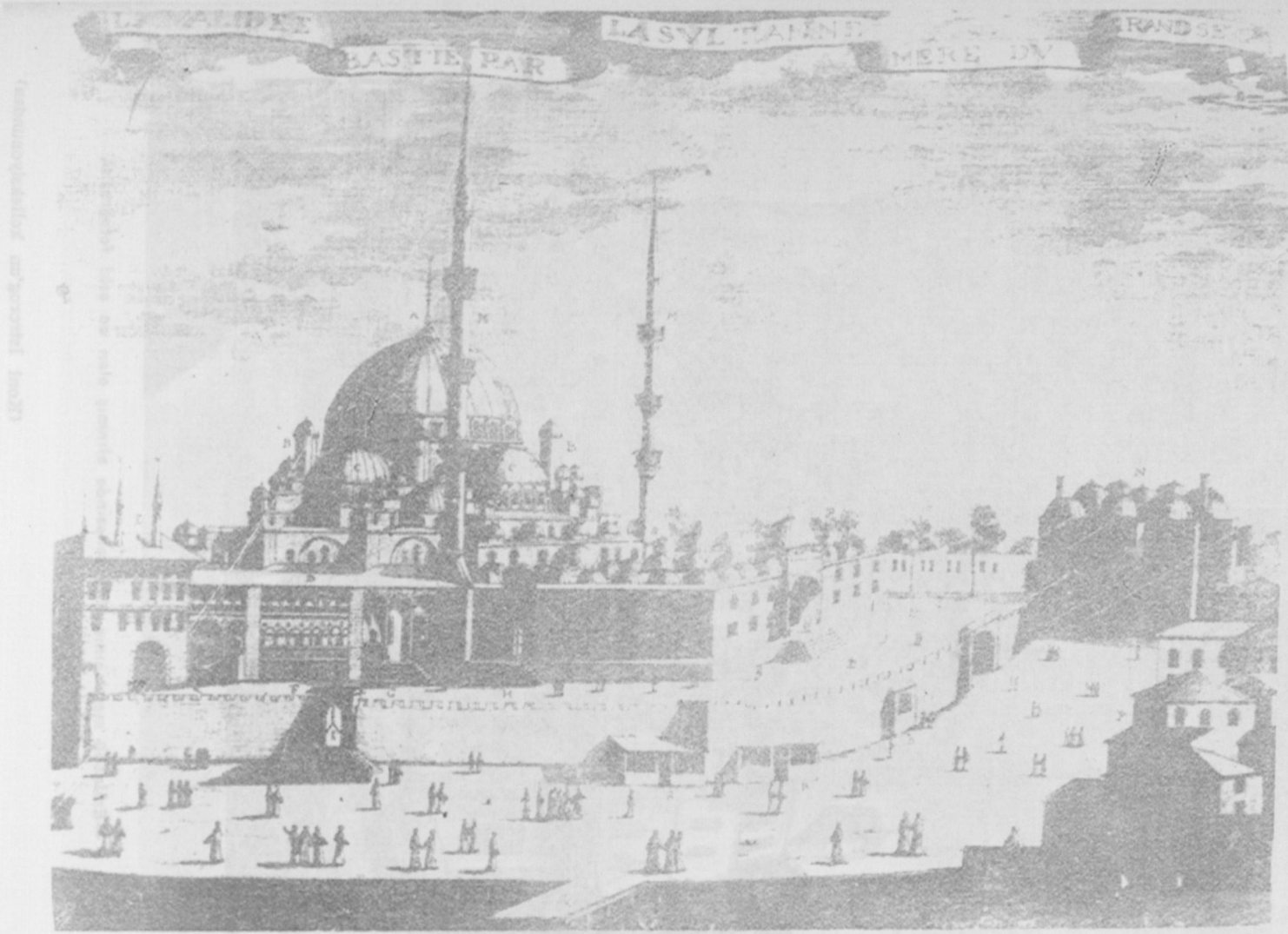
3 — Yenıcamı Hünkâr kasrı plânı.

(Y. Mimar Ali Saim Ülgen)

4 — Yenikamii gösteren eski bir resim.

(Jauanenn Turque)

5 — Onyedinci asırda Yenikapı ve Eminönü meydanını gösteren dikkate şayan bir gravür.

6 —Eminönü meydanının 1965 senesinde alınmış olan en eski fotoğrafı.

(Kont Istrørog'un kolleksiyonundan)

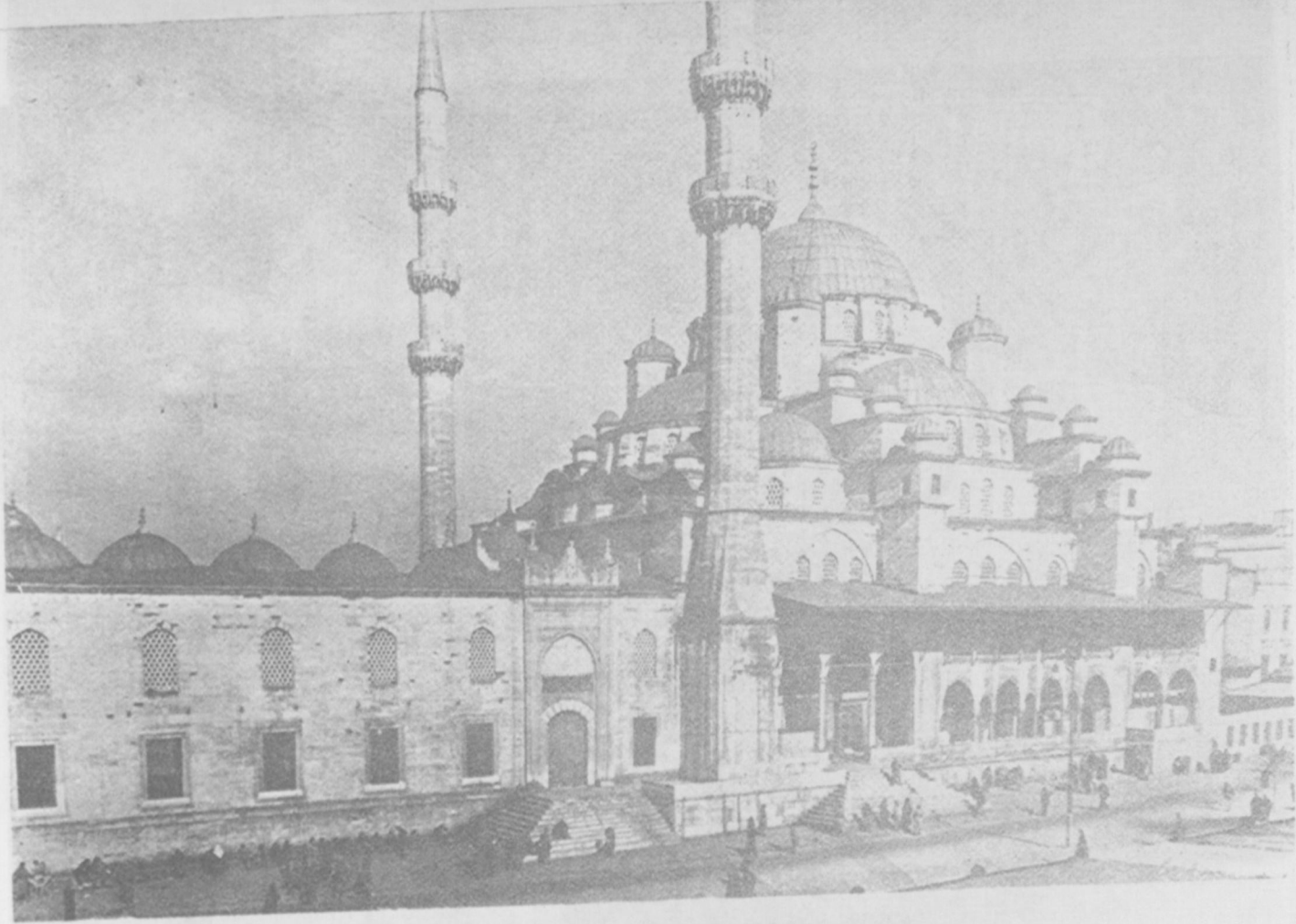
7 — Yeni cami civarının istimlâkten önceki manzarası.

(Foto: A. Saim Ülgen)

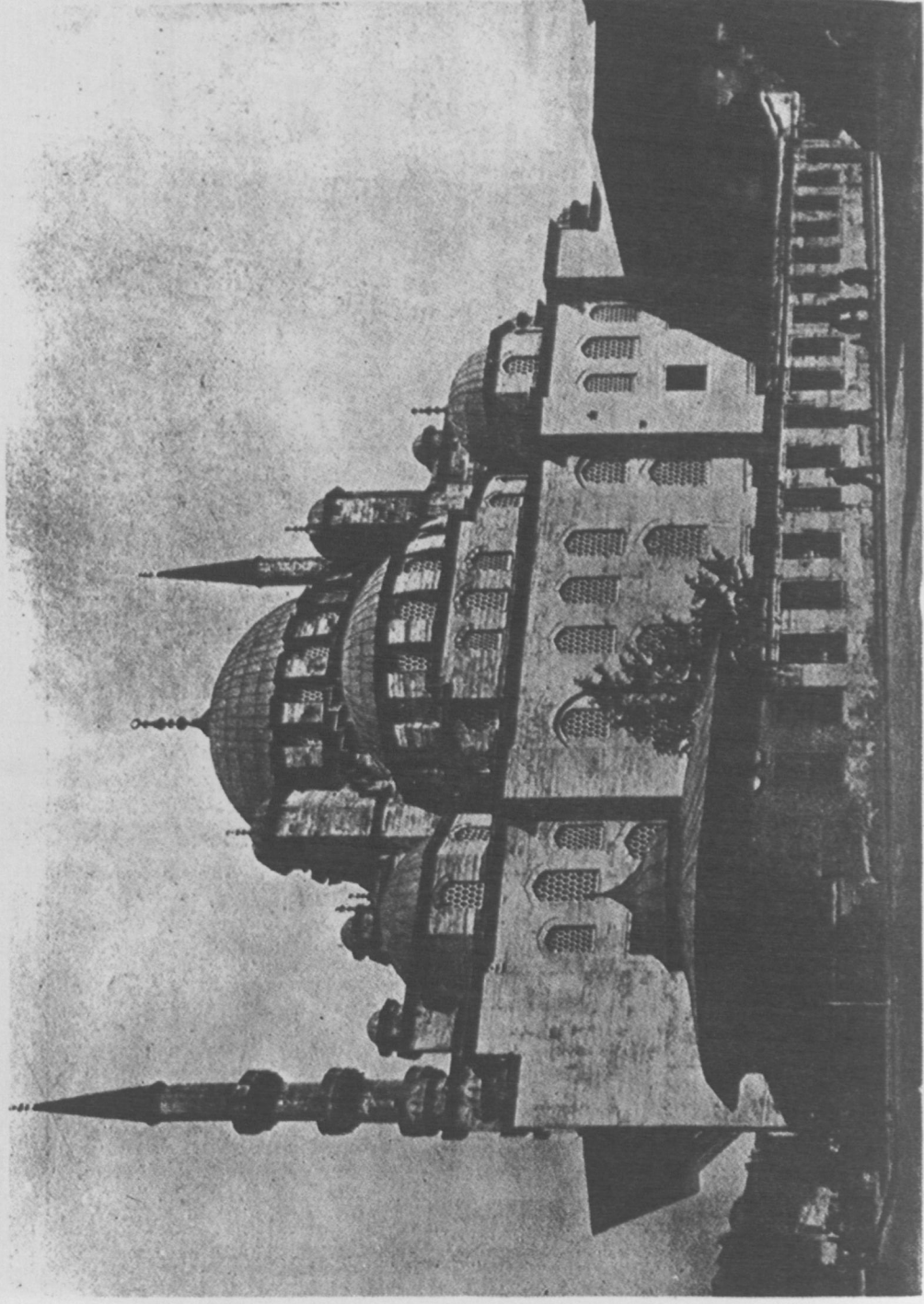
9 — Yenice Camii'nin arka cihetten görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

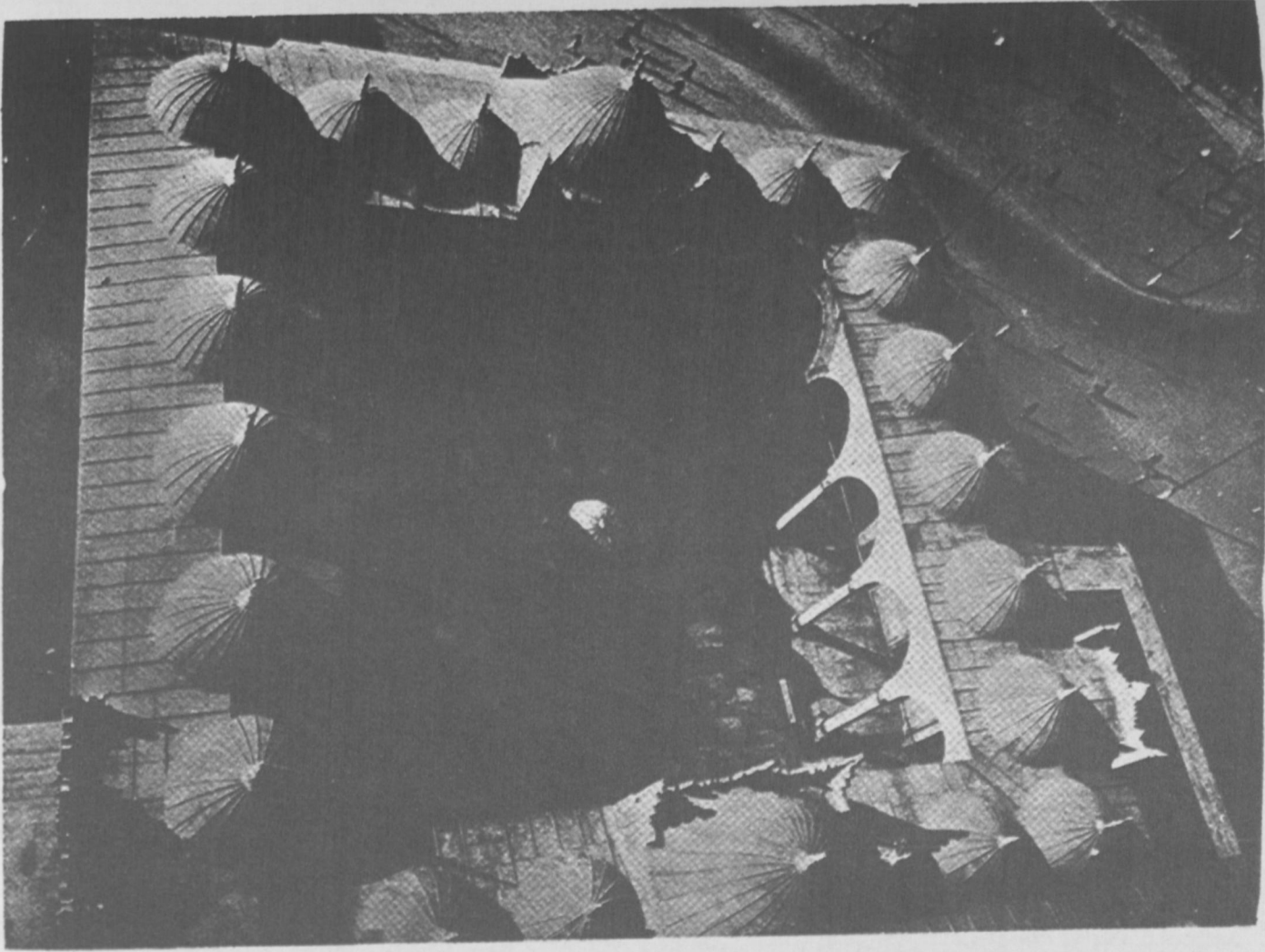
9 — Yeni Camii'nin arka cihetten görüüüü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

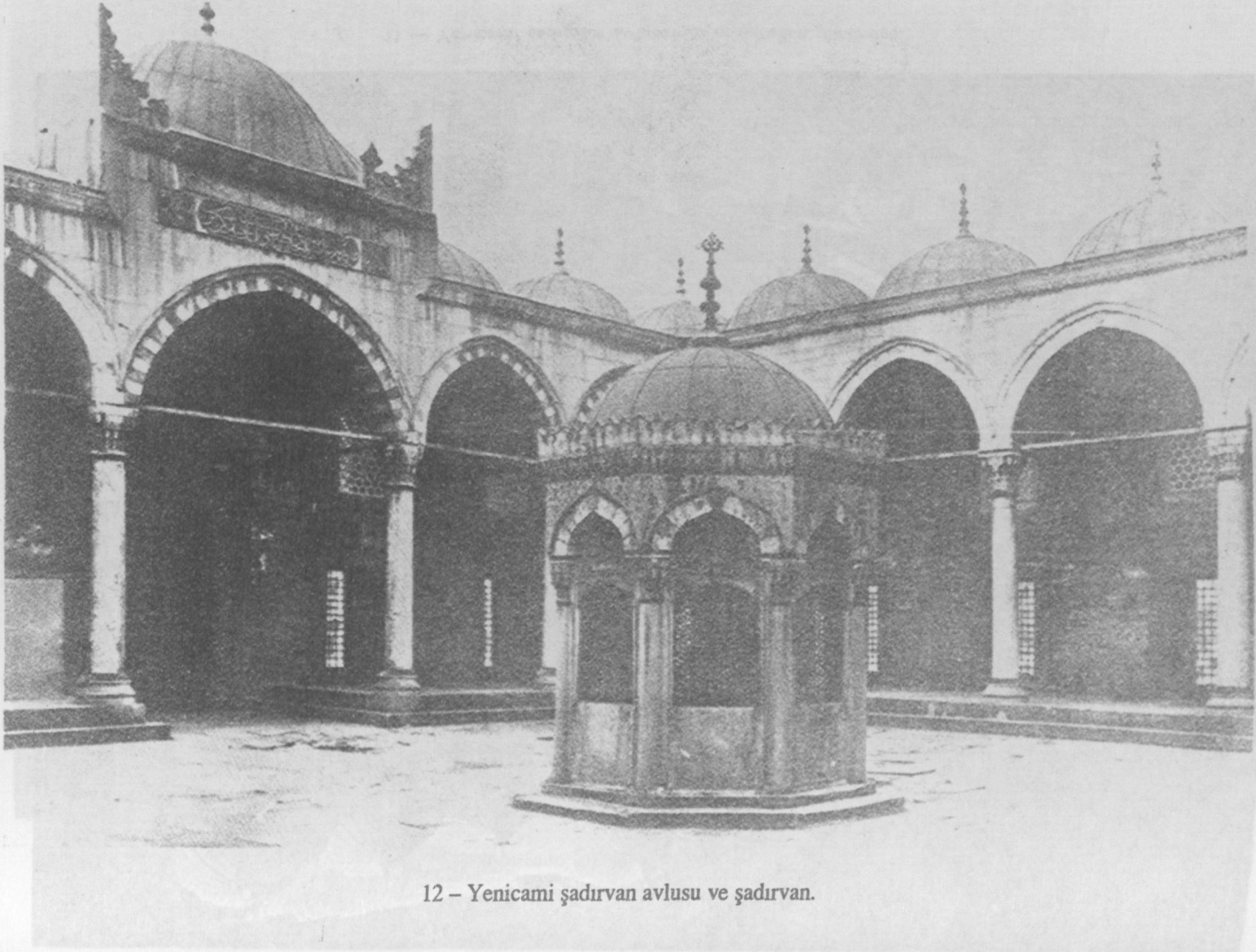
10 — Yeniceami kible cephesinin görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi Foto İsmail Çiğdem)
(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi : Foto İ. Gürkem)

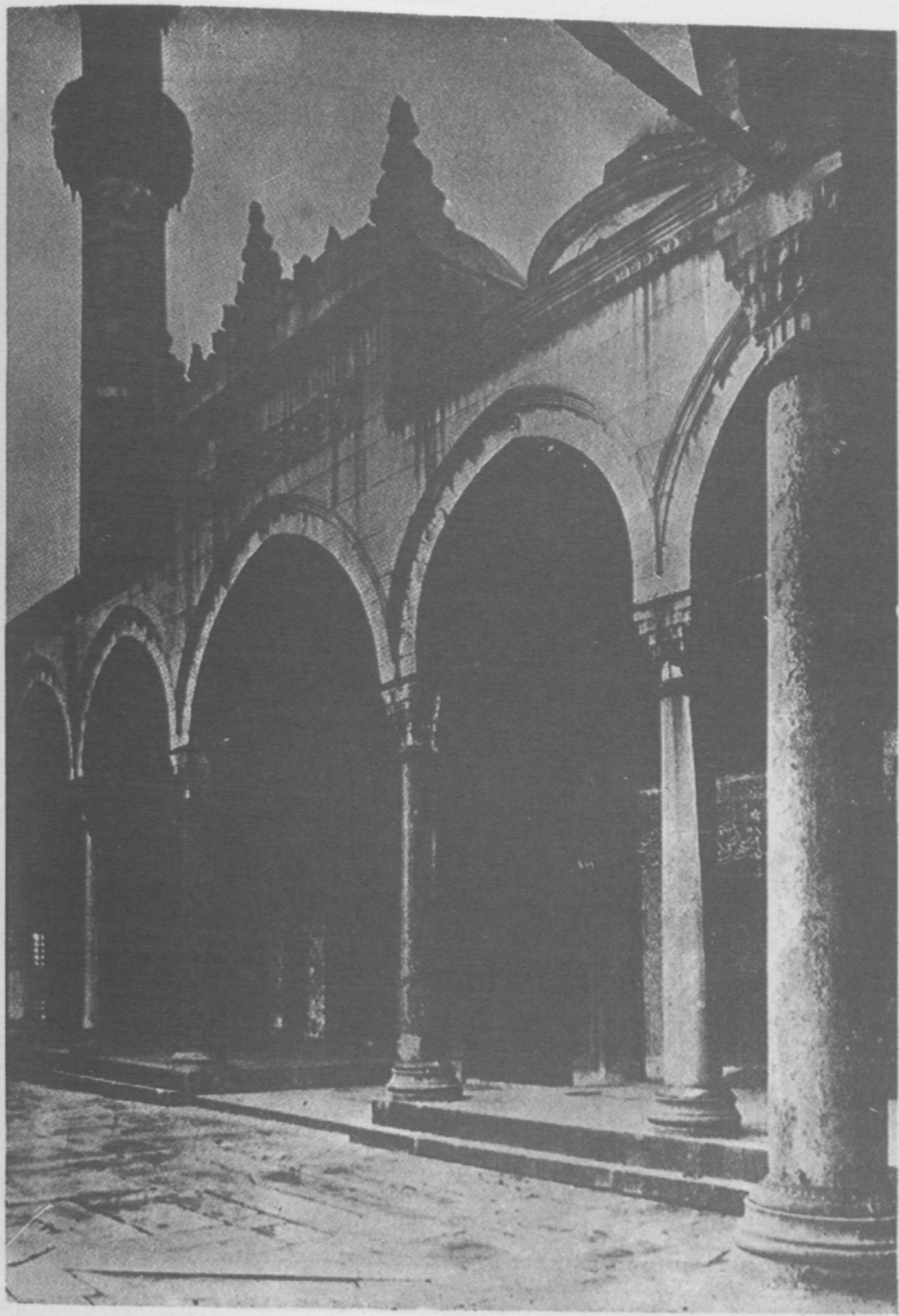

11 — Yenicami şadırvan avlusunun minareden görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

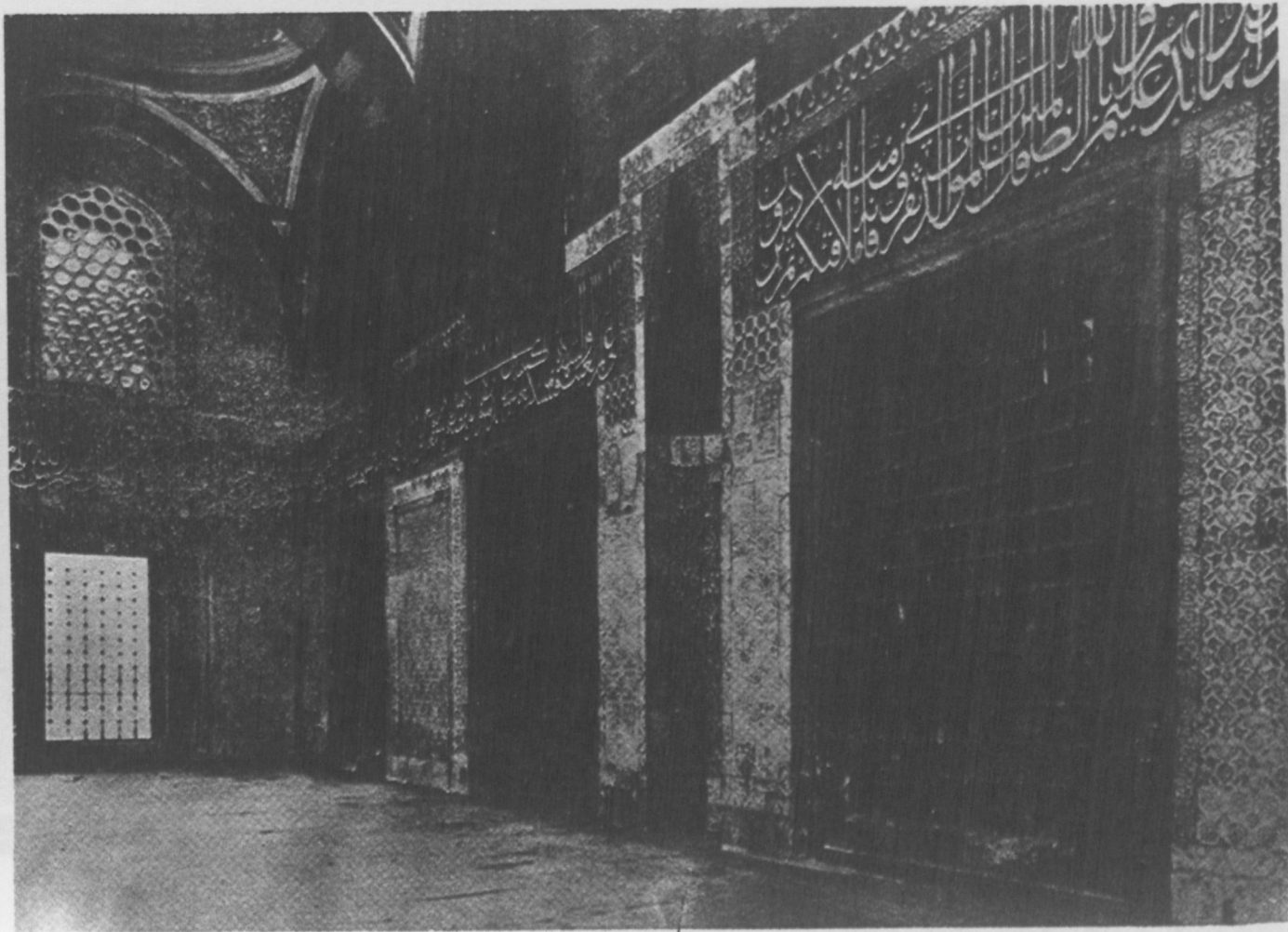

12 – Yenicami şadırvan avlusu ve şadırvan.

13 — Yenicamiin cümle kapısı ve önündeki revaklar.

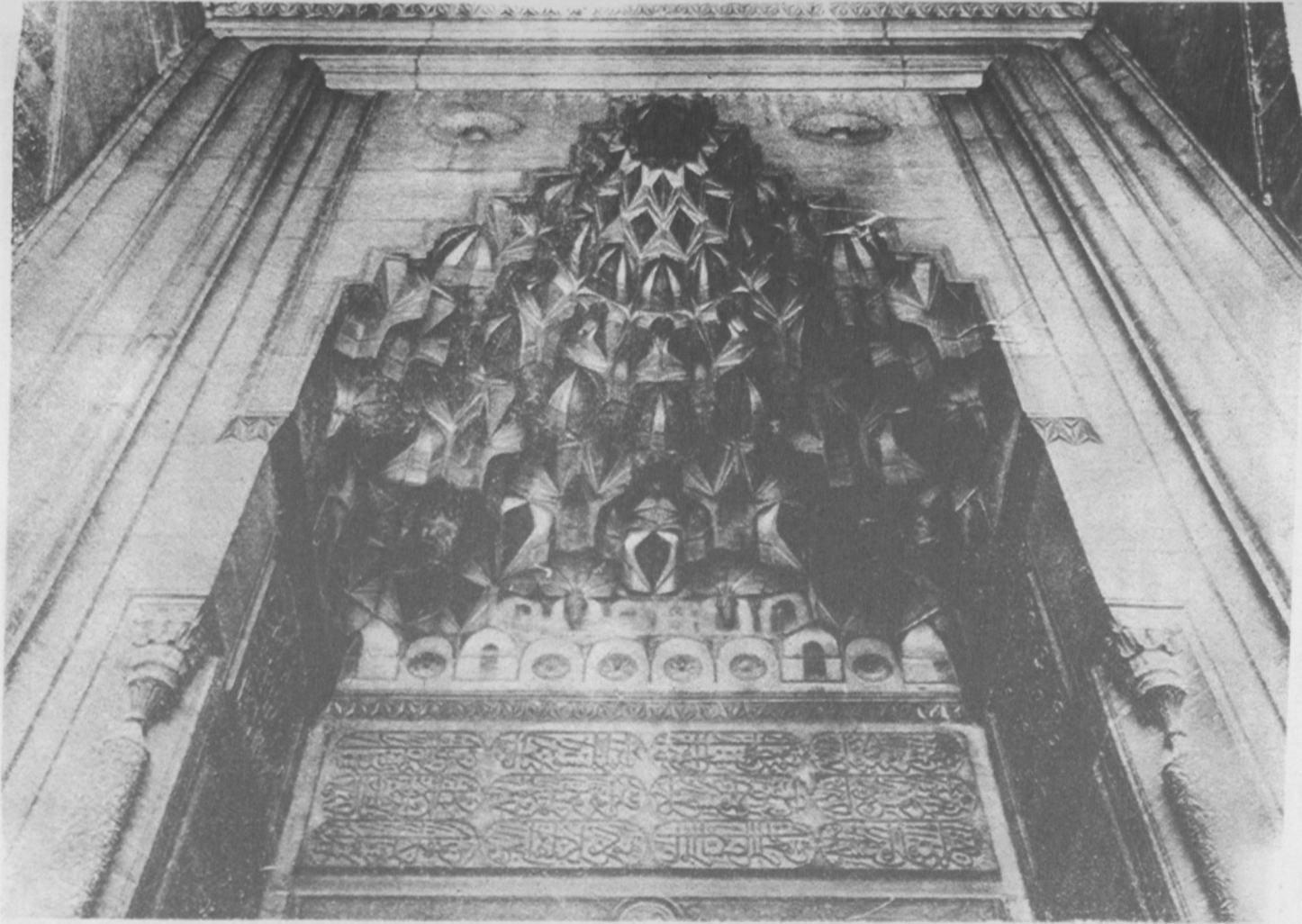
(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto Ihsan Gürkem)

14 — Son cemaat yerinin tezyinatı ve divar kaplamaları.

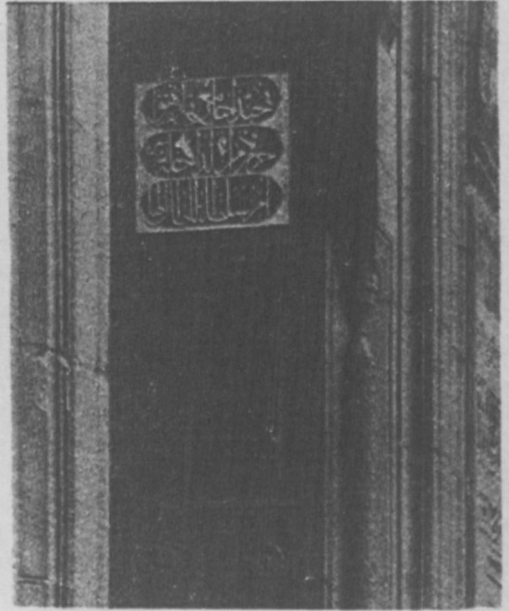
(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

15 — Şadırvan avlusuna açılan cümle kapısı üstündeki istalaktitler ve kitâbe.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi : Foto İ. Gürkem)

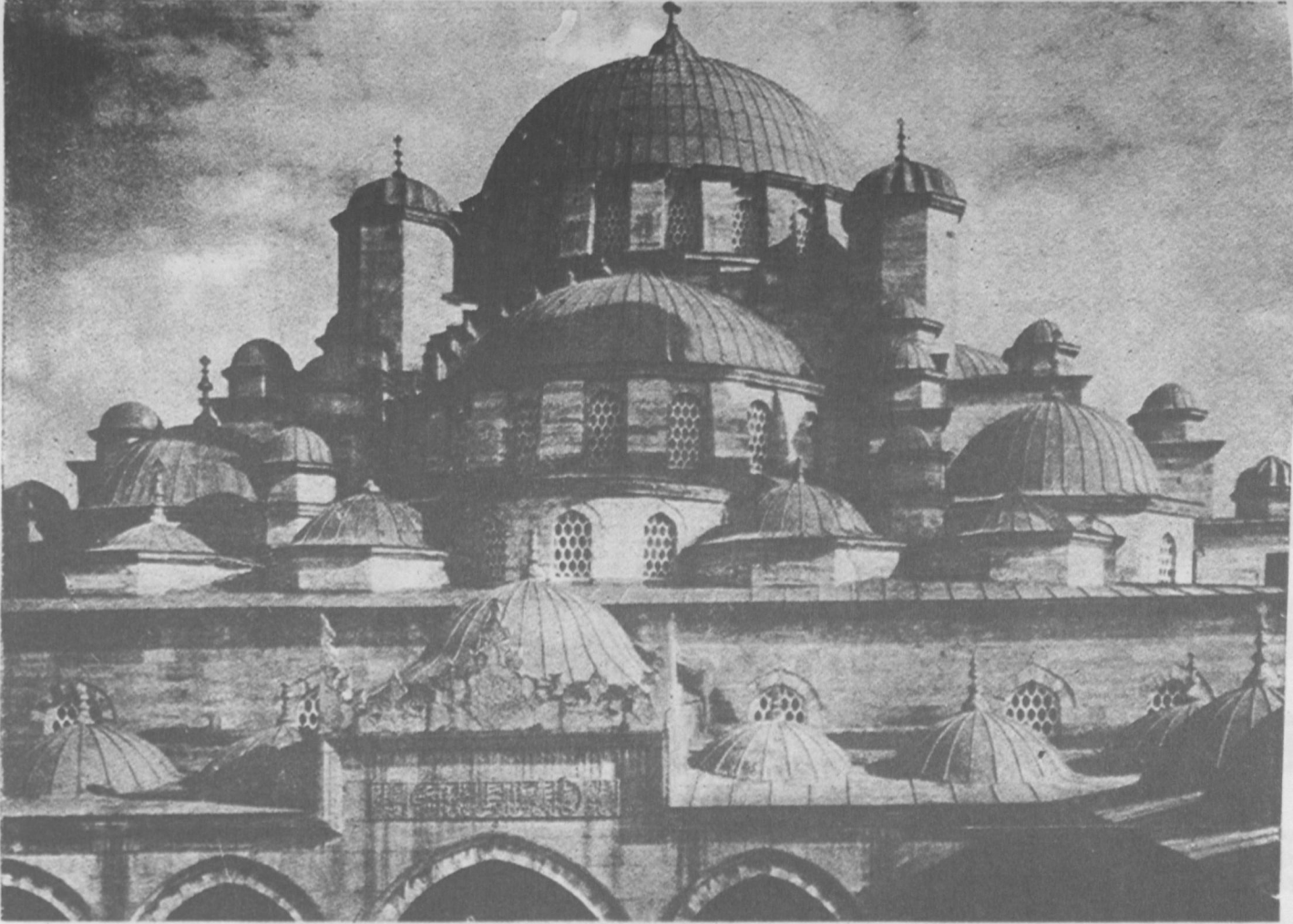
16 — Cümle kapısının solundaki kitâbe.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf
Arşivi: Foto İ. Gürkem)

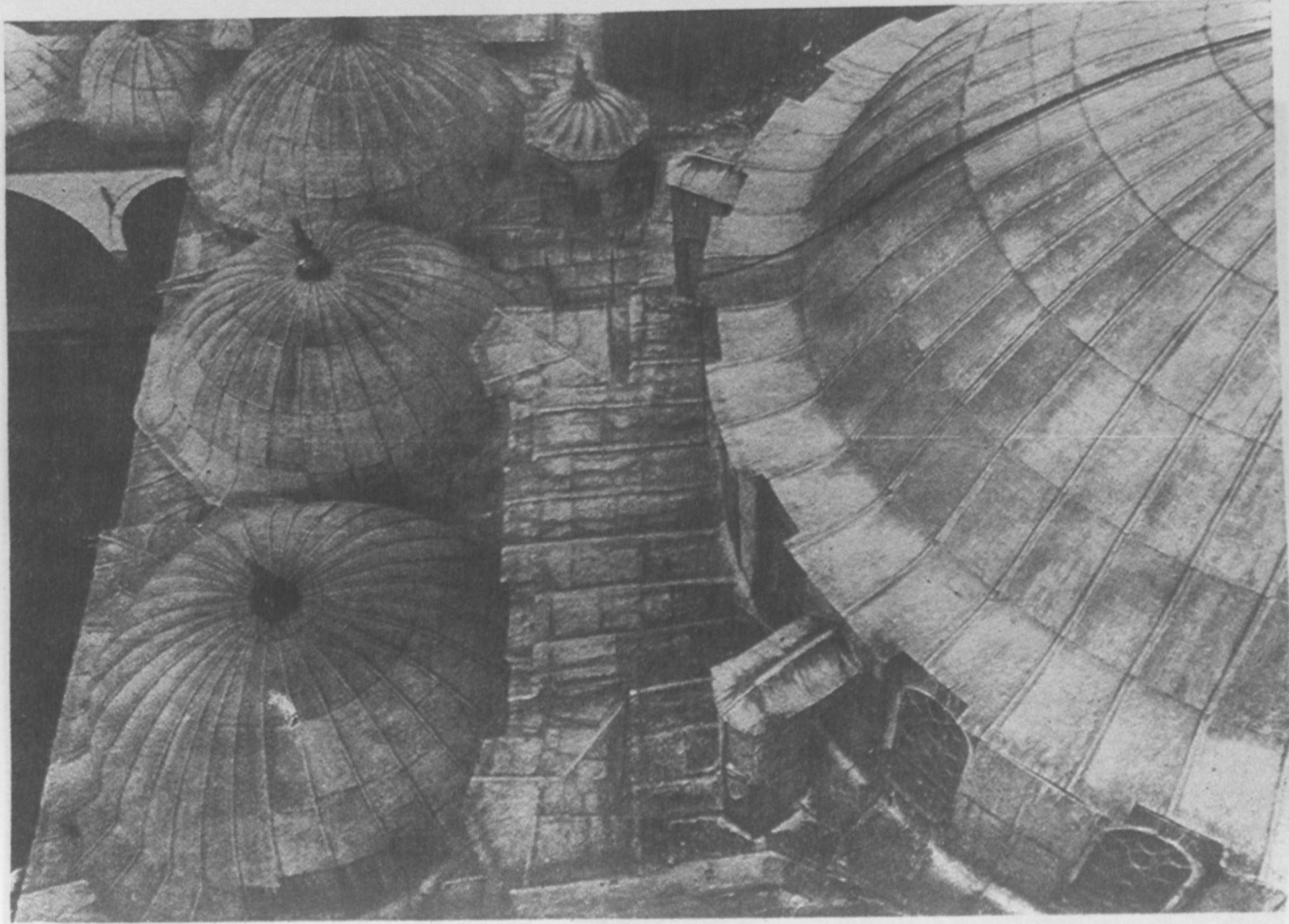
17 — Cümle kapısının sağındaki kitâbe.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf
Arşivi: Foto f. Gürkem)

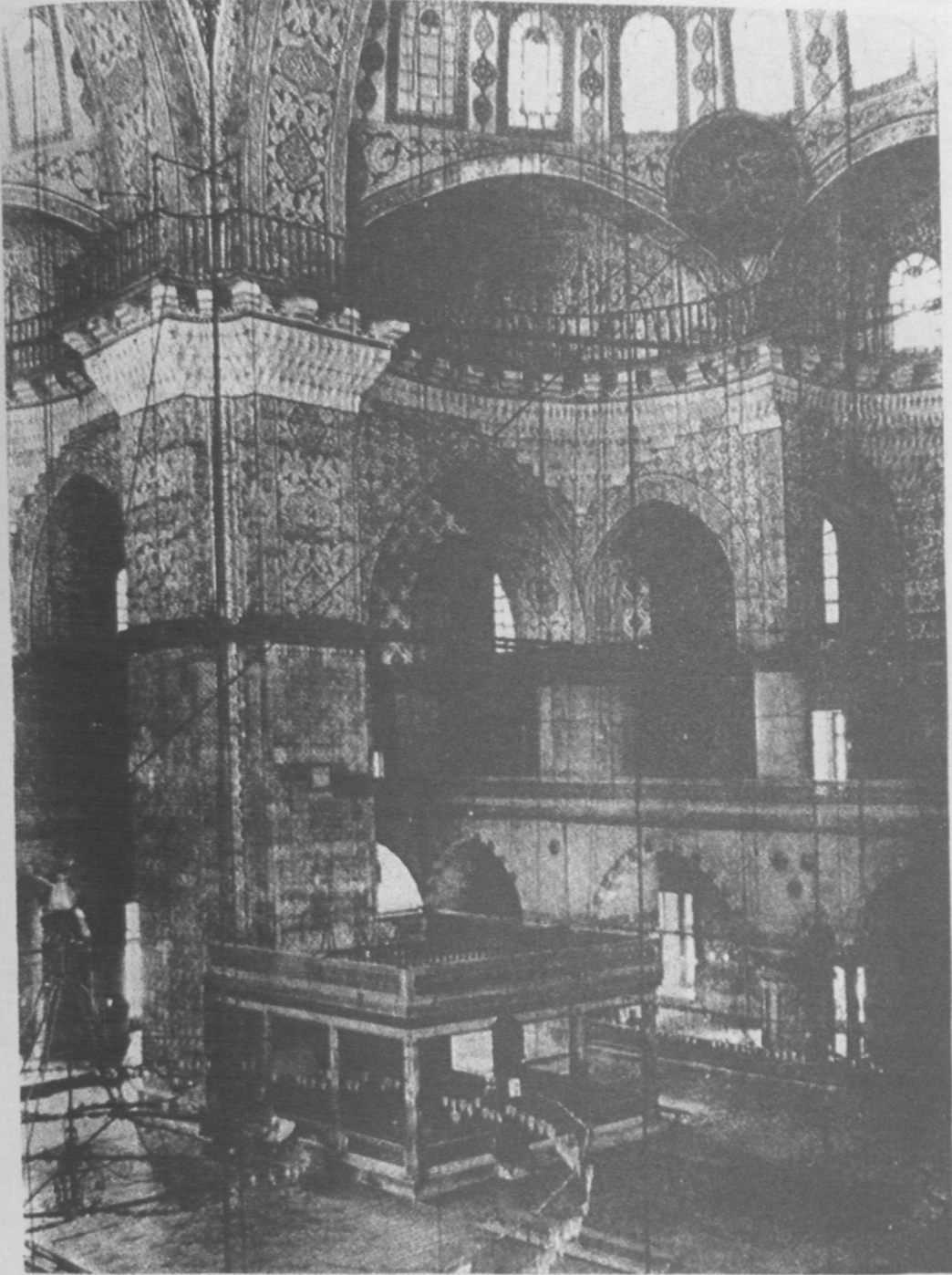
18 — Yenicaminin kitlevî tesirinin en bâriz vâsını gösteren merkezî kubbe ile yarım ve tâlî kubbelerin şadırvan avlusu revakları üstünden görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

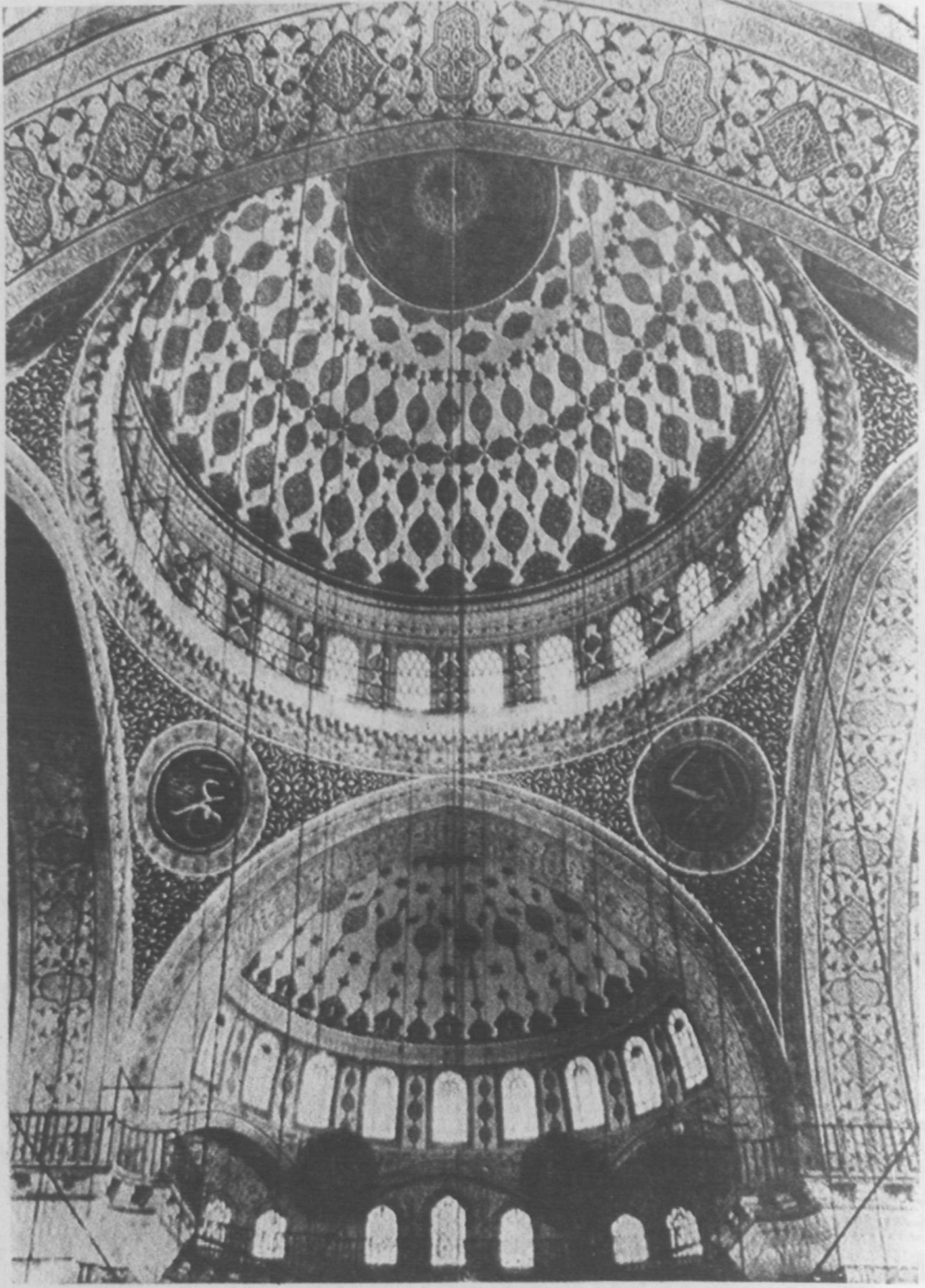
19 — Minareden son cemaat mahalli kubbelerinin görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

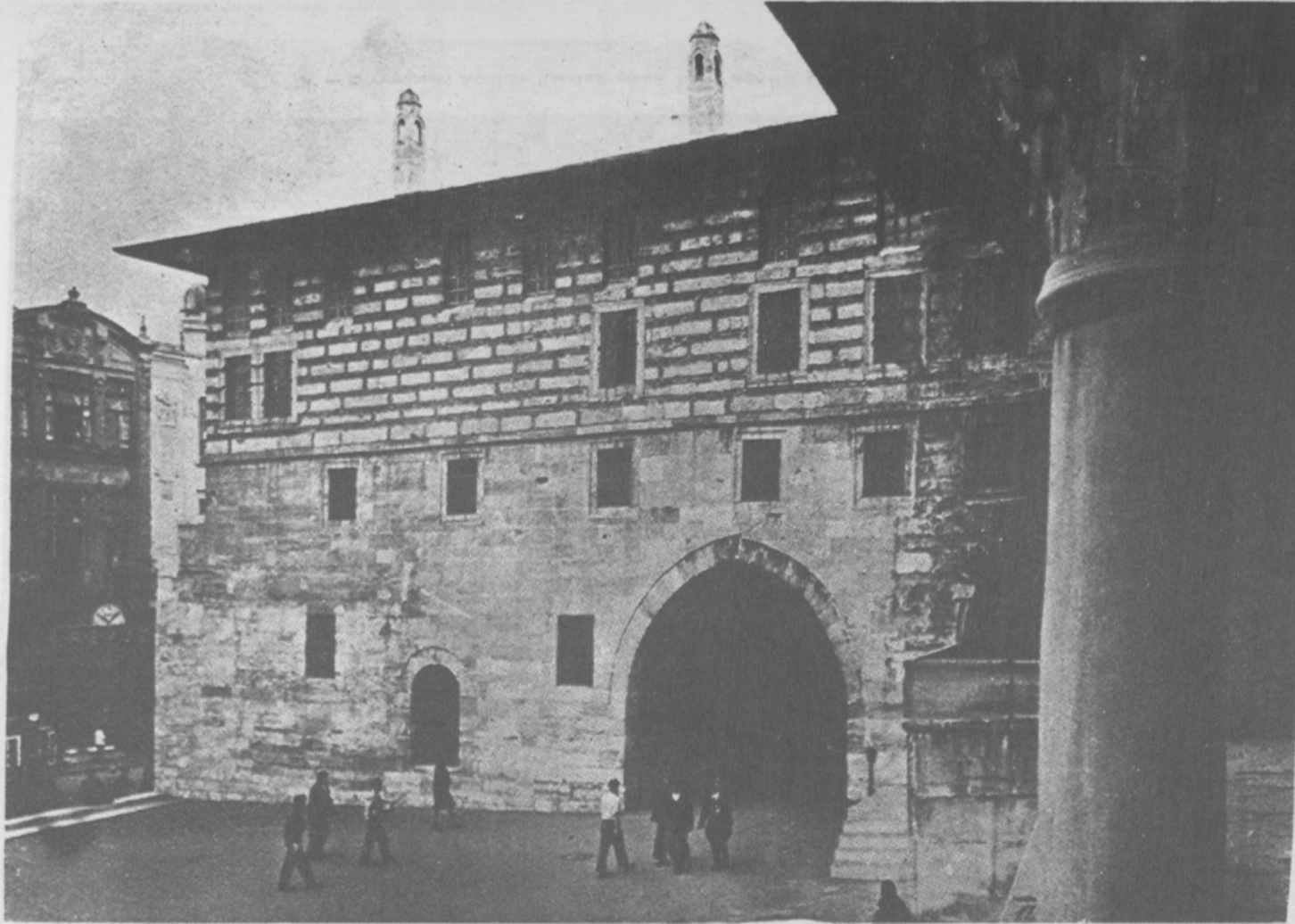

20 — Cami içinde müezzin mahfeli ile cânibi maksurelerin ve merkezî kubbeyi tutan ayaklardan birinin görünüşü.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto 1. Gürkem)

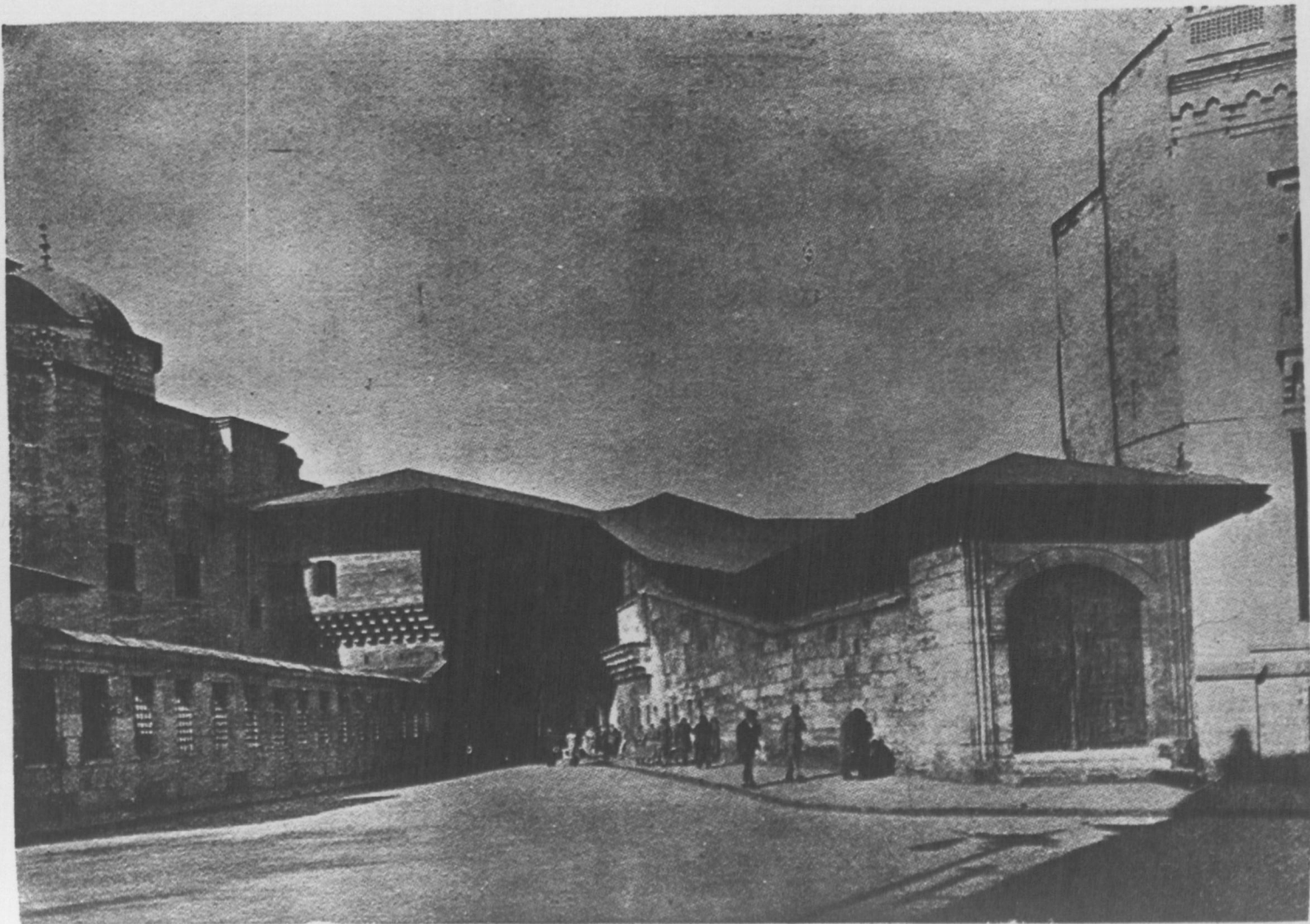

21 — Merkezi kubbe ile mihrap istikametindeki yarım kubbelerin görünüşü.

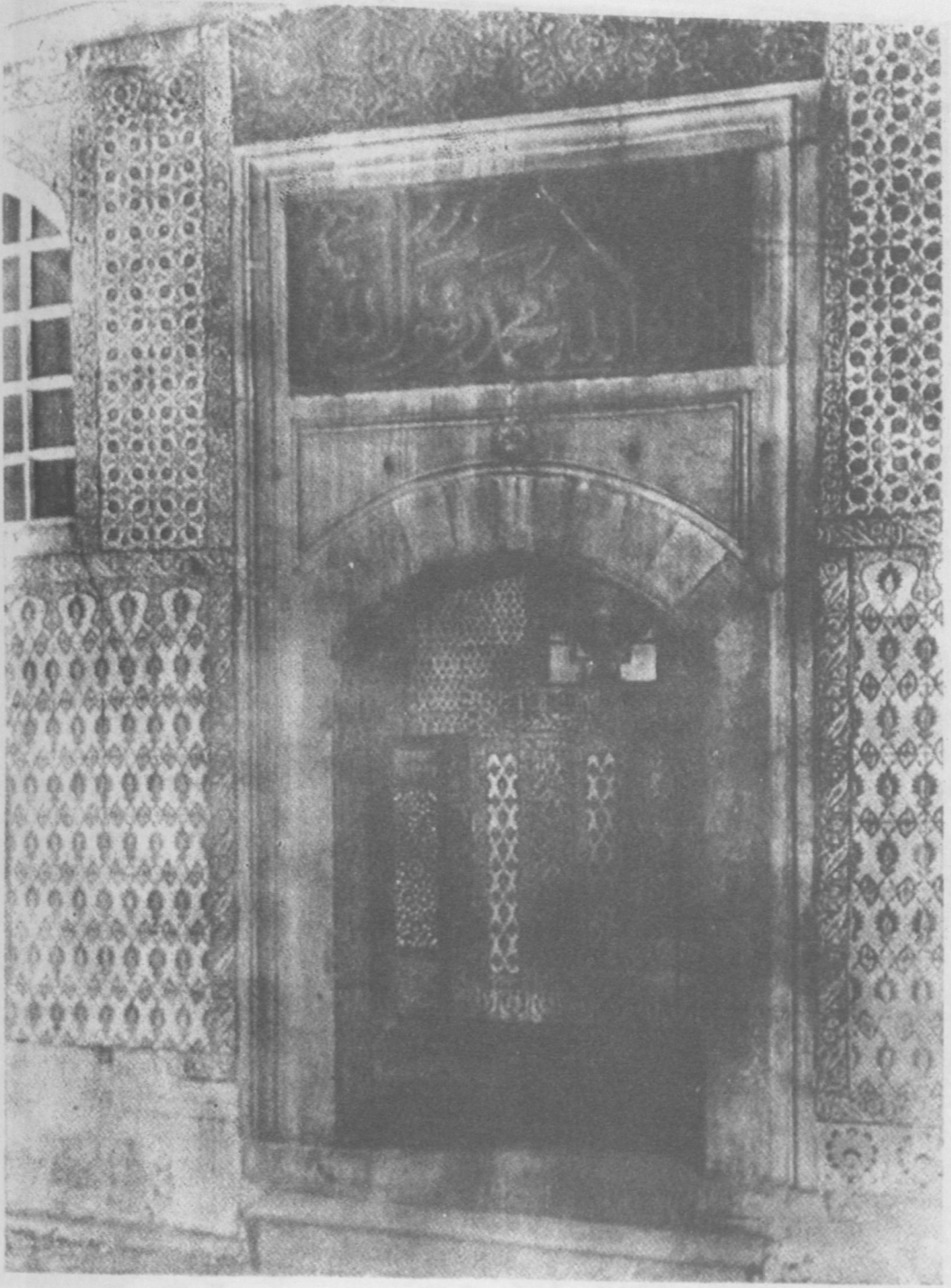
22 — Yenicaminin meşhur şevli kemeri vekası.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

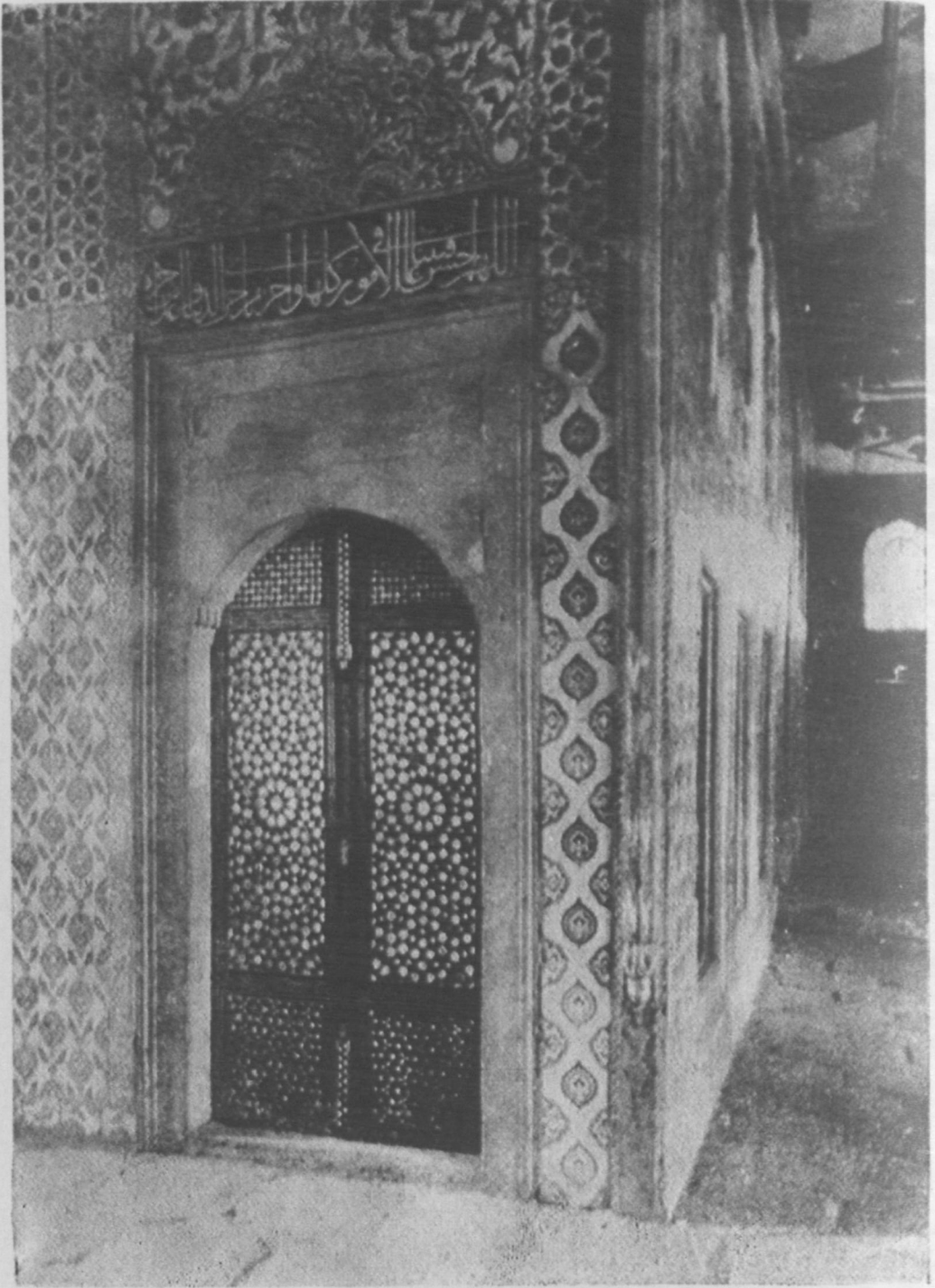
23 — Yenicami hünkâr kasrına çıkan hafif meyilli yolun bulunduğu kısım.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

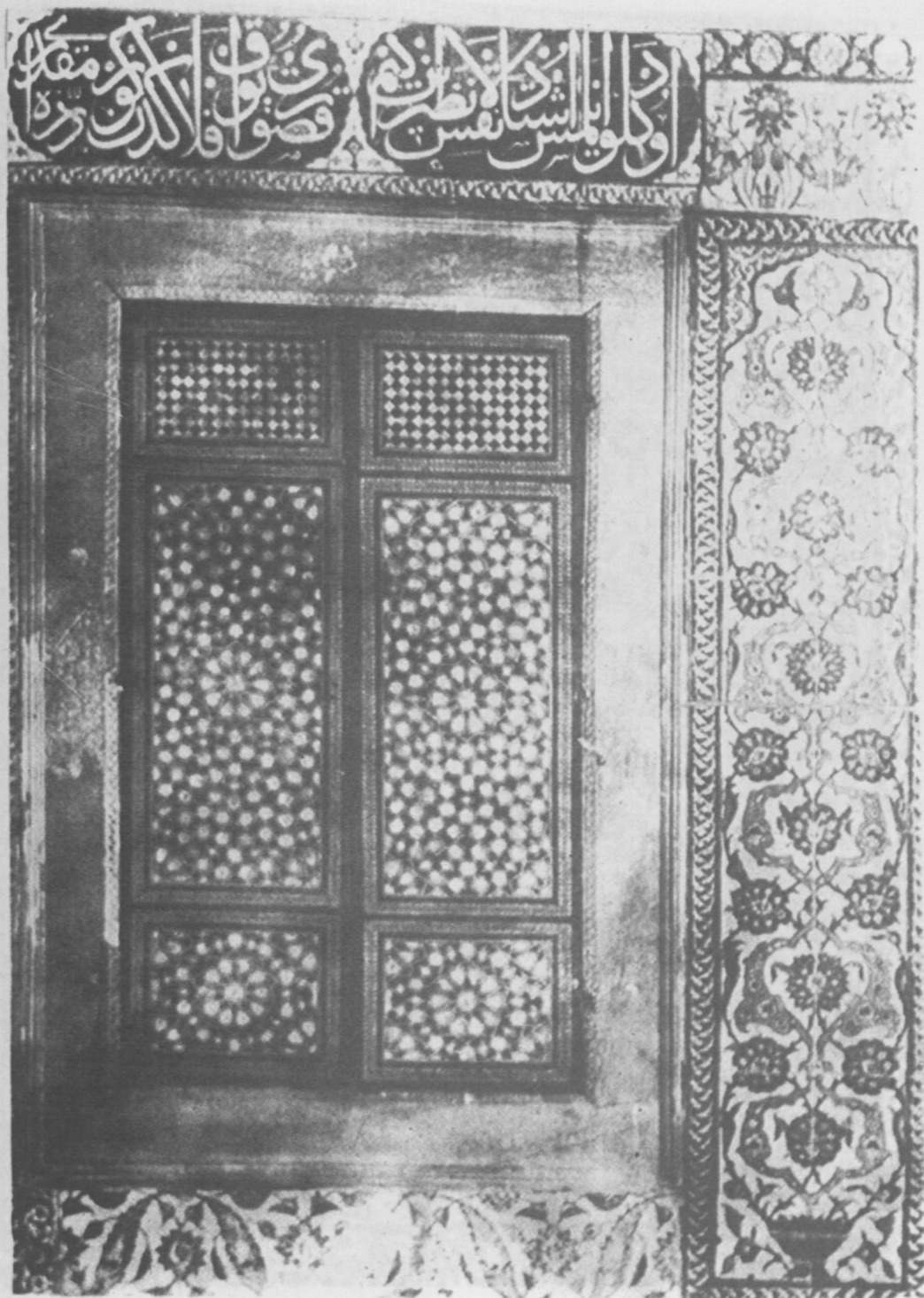
24 — Kasrın sathı mail tarafındaki kapısı.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi, Foto İhsan Gürkem)

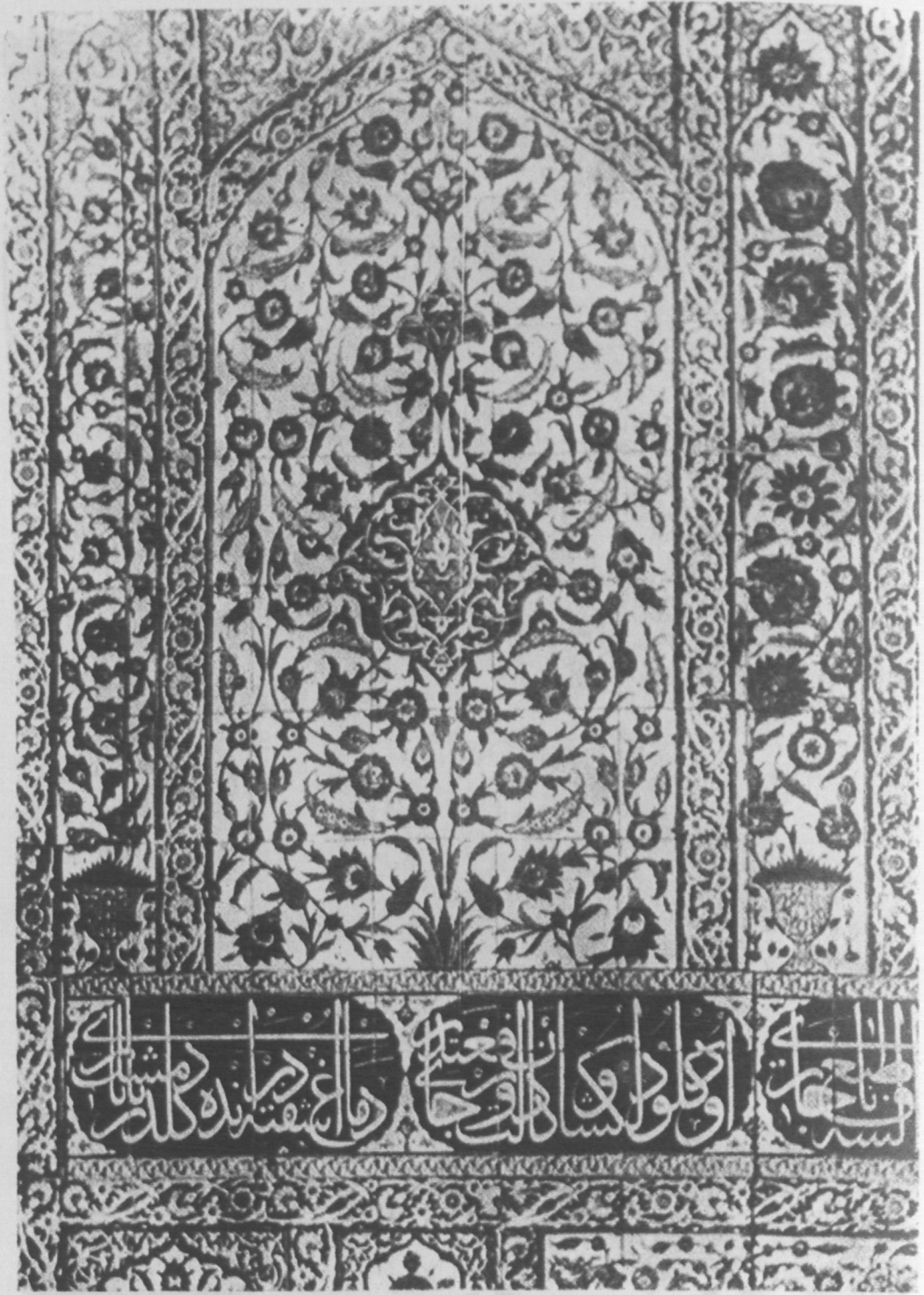

25 — Kasrın galcriye açılan kapılarından biri.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi; Foto İhsan Gürkem)

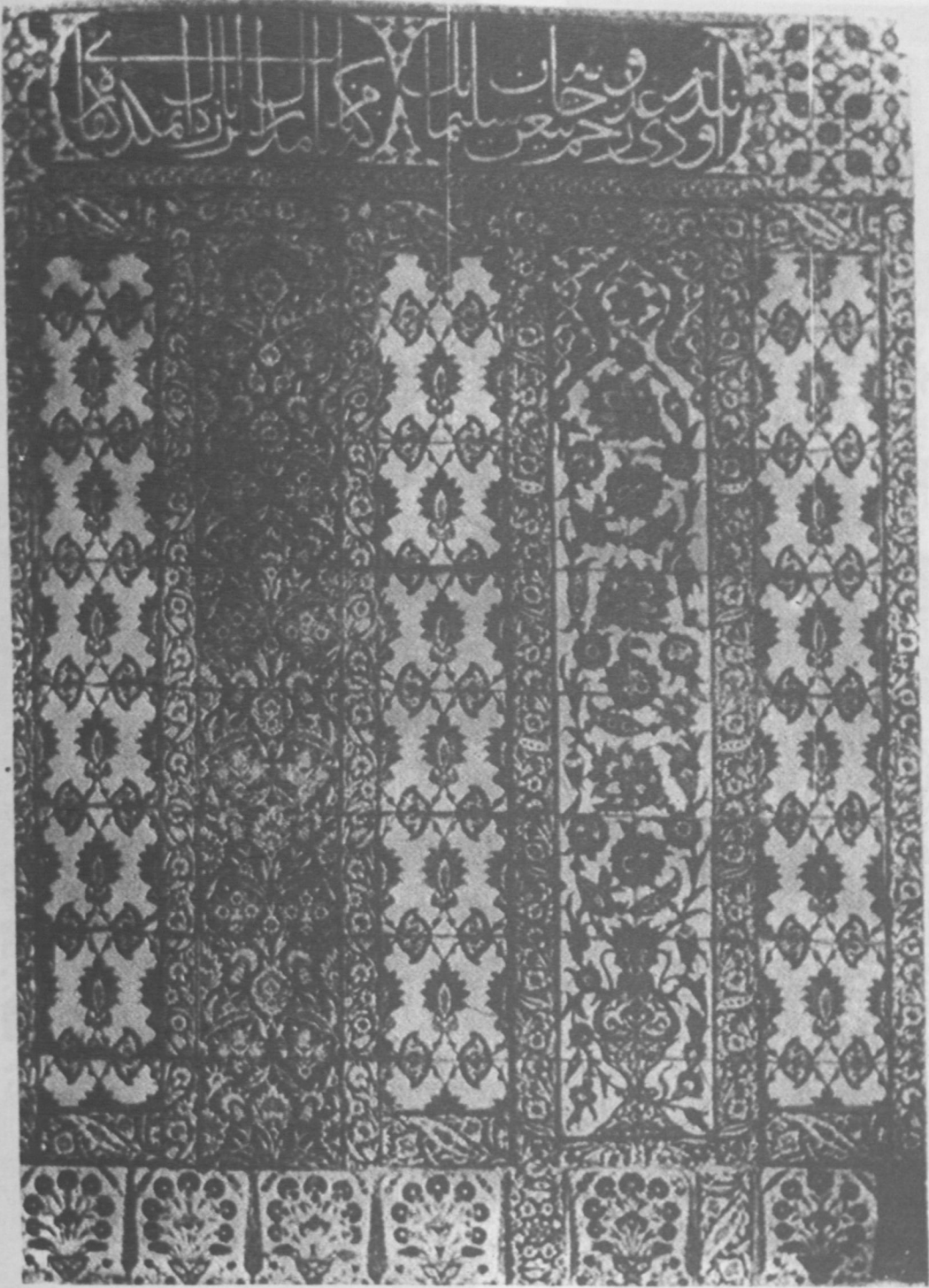

26 — Hünkâr kasrı dahilindeki cdalardan birinde dolap kapağı.

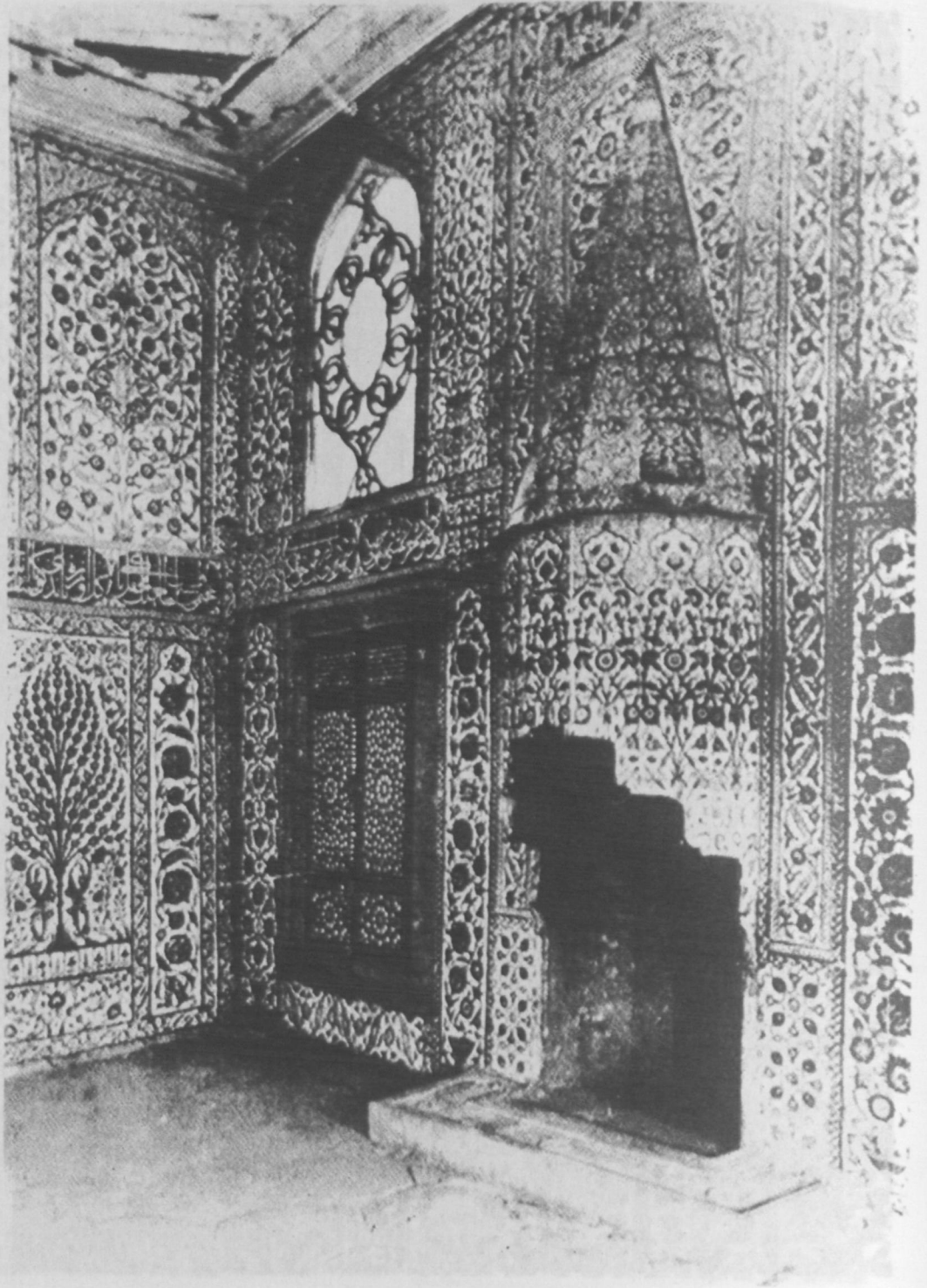
27 Kasrın divar çini kaplamalarından nefis bir örnek.

(Vakıflar. U. M. Fotoğraf Arşivi: Foto İhsan Gürkem)

28 — Kasırdaki çini panolardan başka bir örnek.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arşivi, Foto İhsan Gürkem)

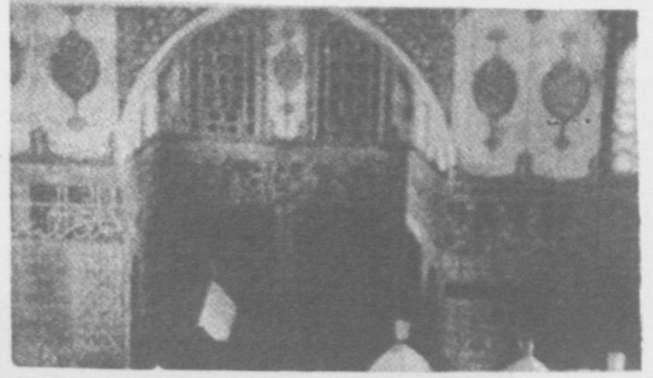
29 — Ocaklı odadan bir köşe.

(Vakıflar U. M. Fotoğraf Arsivi Foto İhsan Gürkem)

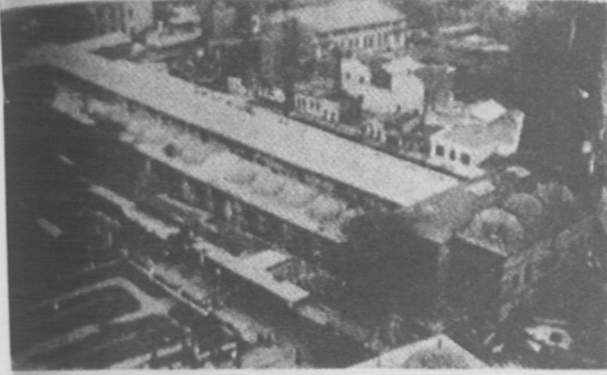
30 — Yeniceami türbesinin minarenden görünüşü.

(Foto: A. Saim Ülgen)

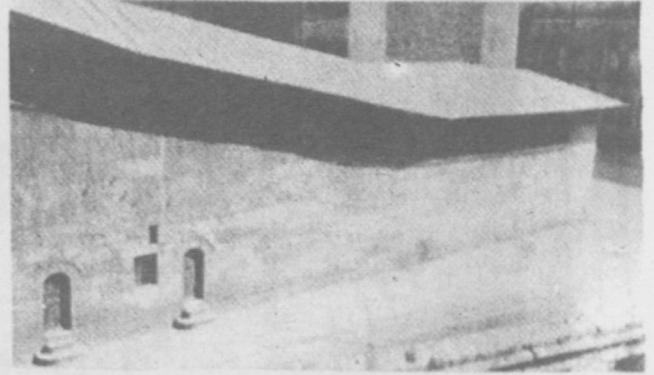
31 — Yeniceami türbesinin içinden görünüşü.

(Foto: A. Saim Ülgen)

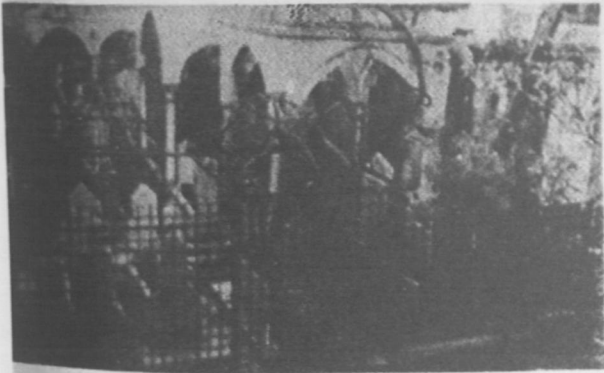

32 — Mısır çarşısının minarenden görünüşü.

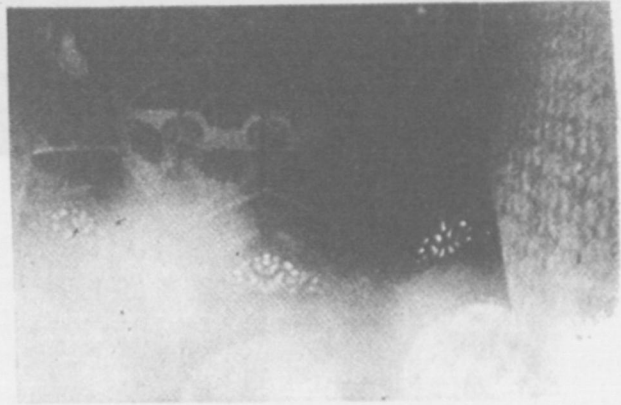
(Foto: A. Saim Ülgen)

33 — Yeniceami kasrı sathı mailinin minarenden görünüşü.

34 — Yeniceami türbesi yanındaki hazire.

35 — Yeniceami sebilinin içinden görünüşü.

